

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (ROMA HUKUKU)
ANABİLİM DALI**

ROMA HUKUKUNDA *MANUS* KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Duygu TAHAN

Ankara – 2012

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (ROMA HUKUKU)
ANABİLİM DALI**

ROMA HUKUKUNDA *MANUS* KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Duygu TAHAN

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Erkan KÜÇÜKGÜNGÖR

Ankara – 2012

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (ROMA HUKUKU)
ANABİLİM DALI

ROMA HUKUKUNDA *MANUS* KURUMU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Erkan KÜÇÜKGÜNGÖR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: .....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../.....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin:

Adı ve Soyadı

Duygu TAHAN

İmzası

İÇİNDEKİLER

SAFYA

Kısaltmalar	iii
Kaynakça.....	v
Giriş	1
§ 1. ROMA AİLE YAPISI	3
A. Genel Olarak Roma Aile Yapısı	3
B. <i>Paterfamilias</i> ve <i>Patria Potestas</i>	8
C. Aile Evlatları	21
§ 2. <i>MANUS VE CONVENTIO IN MANUM</i>	26
A. Genel Olarak <i>Manus</i> ve <i>Conventio in Manum</i>	37
B. <i>Manus</i> ve <i>Conventio in Manum</i> 'un Nedenleri	40
C. <i>Conventio in Manum</i> İşleminin Tesisi Türleri	47
1. <i>Usus</i>	49
2. <i>Confarreatio</i>	58
3. <i>Coemptio</i>	62
D. <i>Manus</i> 'un Tesisinin Sonuçları	70
E. <i>Manus</i> 'un Sona Erdirilmesi	83

§ 3. <i>MANUS</i> KURUMUNUN ORTADAN KALKMASI	86
A. <i>Manus</i> Kurumunun Ortadan Kalkmasına Neden Olan Gelişmeler.....	86
B. <i>Manus</i> Kurumunun Ortadan Kalkışı	93
Sonuç.....	101
Özet	104
Summary	106

KISALTMALAR

Aş.	: Aşağıda
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C. I.	: Codex Iustinianus
Coll.	: Collatio
Çev.	: Çeviren
D.	: Digesta
Der.	: Derleyen
Epit.	: Epistulae
Gai.	: Gaius
Gell.	: Gellius
Ins.	: Institutiones
Iust.	: Iustinianus
lib.	: Libro
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
N. A.	: Noctae Atticae
no.	: Numara
pr.	: Principium
Reg.	: Regulae
s.	: Sayfa
Sa	: Sayı

Top. : Topica
Ulp. :Ulpianus
Verg. Aen. : Vergil Aeneid
Yuk. : Yukarıda

KAYNAKÇA

1. ARJAVA, Antti: **"Paternal Power in Late Antiquity"** (Paternal), The Journal of Roman Studies, Vol. 88, London, 1998
2. ARJAVA, Antti: **Women and Law in Late Antiquity** (Women), New York, 1998
3. AYİTER, Kudret: **Klasik Roma Hukukunda "Dos"un Tesisi**, (Dos), Ankara, 1958
4. AYİTER, Kudret: **Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku**, (Aile), Ankara, 1963
5. BERKİ, Şakir: **"Roma'da Aile Hukuku"**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sa. 1-4, Ankara, 1957
6. BONFANTE, Pietro: **Corso di Diritto Romano, Volume Primo Diritto di Famiglia**, Milano, 1963
7. BRINI, Giuseppe: **Matrimonio e Divorzo Nel Dritto Romano, Parte Prima Il Matrimonio Romano**, Bologna, 1887
8. BUCKLAND, W. W.: **A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian**, New York, 1963
9. CRACNELL, D. G./WILSON, C. H.: **Roman Law, Origins and Influence**, London, 1990
10. DI MARZO, Salvatore (Çev.: UMUR, Ziya): **Roma Hukuku**, İstanbul, 1954
11. DIXON, Suzanne: **The Roman Family**, Baltimore, 1994
12. EMİROĞLU, Haluk: **Roma Hukukunda Kadının Durumu**, (Kadın), Ankara, 2003

13. EMİROĞLU, Haluk: "**Roma Klasik Hukuk Dönemi'nde Mal Rejimleri**", (Mal Rejimleri), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 50, Sa. 3, Ankara, 2001
14. GARDNER, Jane F.: **Women in Roman Law and Society**, (Women), Londra, Sidney, 1986
15. GARDNER, Jane F.: **Family And Familia in Roman Law and Life**, (Family), Oxford, 1998
16. GAUDEMET, Jean (Çev.: TAHİROĞLU, Bülent): "**Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu**", İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 6, Sa. 9, İstanbul, 1972
17. GÖNENÇ, Fulya İlçin: "**Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)**", (Boşanma), Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, Sa. 1-2, Erzincan, 2003
18. GÖNENÇ, Fulya İlçin: **Roma Hukukunda Kadın**, (Kadın), İstanbul, 2010
19. GUARINO, Antonio: **Diritto Privato Romano**, Napoli, 2001
20. GÜNAL, Nadi: **Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanaşımı İle Mülkiyetin İktisabı (Usucapio)**, Ankara, 2006
21. GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ: **Roma Hukukundan Günümüze Velayet – Vesayet Hukuku**, (Vesayet), Ankara, 2004
22. GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ: **Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium)**, (Evlenme), Ankara, 2010
23. GÜVEN, Diler Tamer: "**Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 57, Sa. 1-2, İstanbul, 1999

24. IUSTINIANUS: (Der.: MOMMSEN, Theodor/KRUEGER, Paul; Çev.: WATSON, Alan), **The Digest Of Iustinian, C. I-V**, Philadelphia, 1985
25. KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan: **Roma Hukuku, Tarihi Giriş – Kaynaklar – Genel Kavramlar – Kişiler Hukuku – Hakların Korunması**, Ankara, 2012
26. KOSCHAKER, Paul/AYİTER, Kudret: **Modern Özel Hukukua Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Ankara, 1977
27. KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: **Roma Hukukunda İntifa Hakkı (*Ususfructus*)**, (*Ususfructus*), Ankara, 1998
28. KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: **Roma Hukukunda Vasiyet (*Testamentum*)**, (*Testamentum*), Ankara, 2007
29. LEE, R. W., **The Elements of Roman Law With a Translation of the Institutes of Justinian**, London, 1956
30. LOOPER – FREIDMAN, Susan E.: "**The Decline of Manus-Marriage In Rome**", Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, C. 55, Sa. 3, 1987
31. OĞUZOĞLU, H. Cahit: **Roma Hukuku**, Ankara, 1959
32. PARIBENI, Roberto (Çev.: Talip, Şemsettin): "**Roma Hukukunda Aile Kurumu**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 1, Sa. 1-3, İstanbul, 1935
33. POSTE, Edward: **Institutiones or Institutions of Roman Law by Gaius, Fourth Edition, Revised and Enlarged by E. A. WHITTUCK, M. A., B. C. L., With an Historical Introduction by A. H. J. GREENIDGE, D. Litt., Oxford, 1904**

34. PUGLIESE, Giovanni (Çev. UMUR, Ziya): "**Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 22, Sa. 1-4, İstanbul, 1957
35. RADO – BASMAN, Türkan: "**Eski Roma Hukukunda Bazı Evlenme Şekilleri**", İstanbul Üniversitesi hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 8, Sa. 3-4, İstanbul, 1942
36. ROBY, Henry John: **Roman Private Law in Times of Cicero and of the Antonines, Vol. 1.**, Cambridge, 1902
37. SCHULZ, Fritz: **Principles of Roman Law**, [Translated From a Text Revised and Enlarged by the Author by Marguerite Wolff M.A. (CANTAB)], Oxford, 1936
38. SMITH, William: **A Dictionary of Greek And Roman Antiquites**, London, 1870
39. SOHM, Rudolph: **A Textbook of the History and System of Roman Private Law** (Translated By LEDLIE, James Crawford), London, 1907
40. TREGGIARI, Susan: "**Divorce Roman Style: How Easy And How Frequent Was It?**", Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome, Edited by RAWSON, Berly, Oxford, 2004
41. UMUR, Ziya: "**Roma Miras Hukukunun Ana Hatları**", (Miras), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 31, Sa. 1-4, İstanbul, 1965
42. UMUR, Ziya: **Roma Hukuku (Umumi Mefhumlar – Hakların Himayesi)**, (Roma), İstanbul, 1970
43. UMUR, Ziya: **Roma Hukuku Lûgatı**, (Lûgat), İstanbul, 1983

44. ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem/KARAMAN, Başak: “**Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri**”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, İstanbul, 2006
45. VAN DEN BERGH, Rena: "**The Role of Education in the Social and Legal Position of Women in Roman Society**", (Education), Revue Internationale des Droits de l'Antiquité, C. 47, Brüksel, 2000
46. VAN DEN BERGH, Rena: "**Roman Women: Sometimes Equal and Sometimes Not**", (Women), Fundamina, C. 12, Sa. 2, University of South Africa, 2006
47. VILLERS, Robert (Çev.: TAHİTOĞLU, Bülent): "**Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar, Kadının Hukuki Durumu**", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39, Sa. 1-4, İstanbul, 1974
48. VOICI, Pasquale: **Istituzioni di Diritto Romano**, Milano, 2004
49. WATSON, Alan: **The Law of Persons in The Later Roman Republic**, (Persons), Oxford, 1967
50. WATSON, Alan: **The Law of Succession in The Later Roman Republic**, (Succession), Oxford, 1971
51. WATSON, Alan: **Studies in Roman Private Law**, (Private Law), Londra, 1991
52. WESTRUP, C. W.: **Introduction to Early Roman Law, Comparative Sociological Studies, The Patriarchal Joint Family, III. Patria Potestas 1. The Nascent Law**, Danimarka, 1939

GİRİŞ

Roma Hukukunun pek çok çağdaş hukuk sistemine kaynak teşkil ediyor olması nedeniyle, bu hukuk dalı kapsamındaki çalışmalar, yalnızca tarihi bir inceleme niteliğinde kalmayıp, günümüz kurumlarının anlaşılabilir ve uygulanabilir olmalarını sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Kişilerin uygulayacakları ya da kapsamı çerçevesinde çalışacakları kurum ve kavramlara vakıf olmaları, ellerinde bulunan adalet araçları ve bu araçlara yönelik kavramların soyut varlıklarının ötesine geçerek, ne olduklarını bütünüyle bildikleri, varlıklarından ve işlerliklerinden şüphe etmedikleri ve nasıl uygulayacakları konusunda tereddütsüz bilgi sahibi oldukları somut varlıklara dönüşmesini sağlar. Bir başka ifade ile, hukuk bilimcilerinin yanı sıra hukuk uygulayıcılarının da, hukuki kurumların varlık süreç ve nedenlerini öğrenerek kalıcı bilgi ve hukuk bilinci sahibi olmaları amacına hizmet eden Roma Hukuku, uygulayıcıların ellerindeki araçlara hakim olmaları sürecinde, onlara ışık tutar.

Hısımlık ilişkilerinin hukuki gelişim süreci, miras hukuku kurum ve kavramları ve intifa hakkının ortaya çıkışı gibi pek çok kurum ve kavramla doğrudan ilişkili bulunan *manus* kurumunun incelenmesi ile, bu kavram ve süreçlerin soyut kimliklerini aşarak somut varlık kazanmaları, böylelikle hukuk öğretimi ve uygulamasında, kalıcı ve işlevsel bilgi ve bilincin sağlanmasına hizmet etmek amaçlanmıştır.

Bunun yanı sıra, kadının aile ve dolayısıyla toplum içerisindeki, sosyal ve hukuki konumu ile doğrudan doğruya bağlantılı olan *manus* kurumunun tüm neden ve sonuçlarıyla ele alınması, kadının toplum ve hukuk düzenleri karşısındaki konumunda yaşanan gelişmelerin gözlemlenebilmesi ve incelenebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışma, giriş, sonuç ve özet dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Roma Devleti'nin temeli olarak nitelenen ve gerek kendi zamanındaki gerekse günümüzde gözlemlenen ailelerden farklı, kendi içerisinde yeterli, ekonomik, sosyolojik, dini ve hukuki bir birim olan Roma ailesi, ailenin üzerine inşa edildiği aile babası ve baba egemenliği kavramları ve bu egemenliğe konu olan aile evlatları incelenmiştir.

Bu çalışmanın başlığını teşkil eden *manus* kurumun ele alındığı ikinci bölümünde, evlenen kadın üzerinde tesis edilen *manus*'un aidiyeti, kurumun kaynağı, *manus*'lu evliliklerin gerçekleştirilmesinin sebepleri, *manus*'un tesisi için uygulanan *conventio in manum* işlemleri, *manus*'un tesis edilmesinin sonuçları ve *uxor* üzerindeki *manus*'un sona erdirilmesi konuları ele alınmıştır.

Üçüncü ve son bölümde, *manus*'un uygulanmasına son verilerek, tarihi bir kurum haline gelmesine zemin hazırlayan gelişmeler ve nihayet kurumun hukuk dünyasındaki aktif varlığının sona erdiği incelenerek, tez çalışması tamamlanmıştır.

§ 1. ROMA AİLE YAPISI

Roma toplumunda her bir hukuki grup son derece dikkatli bir biçimde birbirinden ayrılmıştır. Bu gruplar arasında en dar oluşumu, Roma toplumunun üzerine kurulduğu kabul edilen¹ *familia* (aile) şekillendirir.²

A. Genel Olarak Roma Aile Yapısı

Roma'da kullanılan "*familia*" kavramı, günümüz hukuklarındaki "aile" kavramıyla birebir örtüşmemekle birlikte, Batı dillerinde bugün "aile" kavramını karşılayacak şekilde kullanılan kelimelerin kökenini teşkil etmiş ve genellikle "aile" olarak tercüme edilmiştir³. Ne var ki, *familia* ve aile, pek çok noktada farklılık göstermektedir.

---

¹ GÖNENÇ, Fulya İlçin: Roma Hukukunda Kadın, (Kadın), İstanbul, 2010, s. 36.

² SCHULZ, Fritz: Principles of Roman Law, Oxford, 1936 [Translated From a Text Revised and Enlarged by the Author by Marguerite Wolff M. A. (CANTAB)], s. 192; GARDNER, Jane F.: Family And Familia in Roman Law and Life (Family), Oxford, 1998, s. 1, GARDNER'a göre, "Roma Hukuku'na göre, aile, "*familiae*" üzerine kurulmuştur; gerçek hayatta, Romalılar ailelere aitti."; Her Roma vatandaşı, mutlaka bir aileye mensup olmak zorundadır; OĞUZOĞLU, H. Cahit: Roma Hukuku, Ankara, 1959, s. 79.

³ GÖNENÇ, Kadın, s. 34.; DIXON, Suzanne: The Roman Family, Baltimore, 1994, s. 2.

Hukuki bir birlik olarak, sınırları ve kavramsal içeriği bu yönde tanımlanan ve Roma toplumunun üzerine inşa edildiği *familia*, diğer tüm *familia*'lardan ayrı, kendi içerisinde yeterli bir birime işaret ederken; aile, birbiriyle kesişen, evlilik ve doğum gibi bağlarla yeni kesişimler yaratan başka bir kurumu temsil etmektedir.⁴

Familia'nın kavramsal karşılığının, bugün aileye yüklediğimiz anlamla örtüşmüyor olması nedeniyle, Roma hukuku ve toplumu çerçevesinde, *familia*'ya ilişkin farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalar, doktrinde esas olarak geniş anlamda aile (*familia communi iure*) ve dar anlamda aile (*familia proprio iure*) olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır.

Bu tanımlamalardan ilki olan geniş anlamda aile, ortak bir soydan gelen kişiler topluluğunu ifade eder ki bu topluluğa “*gens*” adı verilmiştir. Karşımıza çıkan en eski aile yapılanması olan ve Roma Devleti’nden önceki zamanlarda, siyasi niteliğe de bulunan⁵ *gens*'e tabi olanların tümü aynı soyadını taşır.⁶

---

⁴ GARDNER, Family, s. 1.

⁵ BERKİ, Şakir: “Roma’da Aile Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sy. 1-4, Ankara, 1957, s. 112; KOSCHAKER, Paul/AYİTER, Kudret: Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara, 1977, s. 88.

⁶ ÜSKÜL ENGİN, Zeynep Özlem/KARAMAN, Başak: “Roma İmparatorluğu ve Roma Hukukunda Ailenin Toplumsal Temelleri”, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 2006, Sy. 1.; s. 257; KOSCHAKER/AYİTER, s. 300.

D. 50. 16. 195. 2., Ulpianus (Edictum lib. 46): “Communi iure familiam dicimus omnim adgnatorum: nam ets, patre familias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte eiusdem familiae appellabuntur, qui ex eadem domo et gente proditi sunt.”

D. 50. 16. 195. 2., Ulpianus (Edictum lib. 46): “Paterfamilias ölmüş olsa bile ve kendi aileleri olmasına rağmen aynı evden ve soydan geldikleri için, aynı aileye mensup olan agnatio hısımlarının, hala tamamının tek bir aile babasına hukuken bağlı olmaları nedeniyle bir araya getirdikleri topluluğa geniş anlamda aile adını veririz.”

Gens'in başındaki paterfamilias'ın (aile babasının) ölümü halinde, filiusfamilias sayısınca yeni familia'lar ortaya çıkar. Bir paterfamilias'ın patria potestas'ına (baba egemenliğine) tabi ve birbirine kan bağı veya hukuki bağlarla bağlanmış olan kişiler topluluğu, dar anlamda (proprio iure) aileyi oluşturur.⁷

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, *Ius Civile* tarafından tanımlanan aile, esasen tamamen hukuki bir bağ olan *patria potestas* ilkesine dayanmaktadır.⁸

---

⁷ AYİTER, Kudret: Roma Hukuku Dersleri, Aile Hukuku, (Aile), Ankara, 1963, s.1; KOSCHAKER/AYİTER, s. 300.

⁸ KARADENİZ ÇELEBİCAN, Özcan: Roma Hukuku Tarihi Giriş – Kaynaklar – Genel Kavramlar – Kişiler Hukuku – Hakların Korunması – Ankara, 2012, s. 154; DI

D. 50. 16. 195. 2. Ulpianus: "... iure proprio familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestate aut natura aut iure subiectae..."

D. 50. 16. 195. 2. Ulpianus: "...doğal ve hukuki olarak tek bir kişinin hakimiyeti altında bulunan kişilere familia adını veririz..."

Bunların yanı sıra, Roma'da *familia* kavramı, en eski zamanlardan itibaren, *paterfamilias*'ın mal varlığının bütününe karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Bir başka ifadeyle, *familia*'nın içeriğine, *paterfamilias*'ın *patria potestas*'ına tabi "kişilerin" yanı sıra, *paterfamilias*'ın mülkiyetine tabi "şey"lerin de dahil edildiği görülmektedir.⁹

D. 50. 16. 195. 1. Ulpianus: "...et quidem varie accepta est: nam et in res et in personas deducitur..."

D. 50. 16. 195. 1. Ulpianus: " ...sahiden de, hem eşyaya hem de kişilere işaret ettiği için, çeşitli şekillerde anlaşılmaktadır..."

MARZO, Salvatore, (Çev.: UMUR, Ziya): Roma Hukuku, İstanbul, 1999, s. 168; AYİTER, Aile, 2; KOSCHAKER/AYİTER, s. 85.

⁹ AYİTER, Aile, s. 2.; ÜSKÜL ENGİN/KARAMAN, s. 258; OĞUZOĞLU, s. 80; KOSCHAKER/AYİTER, s. 301.

Yukarıda yer alan açıklamalardan hareketle, diyebiliriz ki, Roma'da *familia*, günümüz hukukları ve toplumları ile kendisi ile aynı dönemde var olmuş hukuk ve toplumlardaki aile kavramından daha farklı ve kapsayıcı bir kuruma işaret etmektedir.

En eski Roma ailesi, *partia potestas* sahibi bir *paterfamilias* ile onun *patria potestas*'i altında bulunan tüm kişi ve eşyaları kapsamaktadır. Bir başka ifadeyle, Roma ailesi, *paterfamilias* ve *partia potestas* kavramları üzerine kurulu; birbirine aile olmak için gerekli doğal ve hukuki bağlarla bağlı olan kişilerin yanı sıra, köleler, hayvanlar, arazi gibi tüm taşınır ve taşınmaz eşyaları da kapsayabilen, oldukça geniş bir örgütlenmedir.¹⁰

Zamanla, *Ius Civile* tarafından tanınan ve yalnız kendisine hukuki sonuçlar bağlanan *agnatio* hısımlığı, yerine *cognatio* hısımlığı yerleşmiştir. *Iustinianus* zamanında ise, *agnatio* hısımlığı tamamen ortadan kalkmış, *cognatio* hısımlığı hukuken tanınan ve kendisine hukuki sonuç bağlanan tek hısımlık haline gelmiştir.¹¹

---

¹⁰ GÖNENÇ, Kadın, s. 37.

¹¹ KOSCHAKER/AYİTER, s. 88; *Cognatio* hısımlığı, kan hısımlığının yanı sıra, *agnatio* hısımlarını da kapsar, GÜVEN, Diler Tamer: "Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 57, Sa. 1-2, İstanbul, 1999, s. 229 (dipnot no. 14).

B. *Paterfamilias* ve *Patria Potestas*

Roma'nın ilk dönemlerindeki ailenin en belirleyici özelliği, aile babasının mutlak egemenliği¹² ve bu egemenliğe tabi olanların hukuki ehliyetsizlikleridir.¹³ Bu dönemde, aile içerisindeki herkes ve her şey, aile babasının mutlak hakimiyetine tabidir.¹⁴

Roma'nın ilerleyen dönemlerinde de, ailenin "ortak aile babasının egemenliği" esasına dayanması¹⁵, Roma ailesini tanımlayan, gerek kendi zamanındaki gerekse çağdaş ailelerden farklı kılan en karakteristik özelliği olmaya devam etmiştir.¹⁶ Bu nedenle, *paterfamilias* ve *partia potestas* kurumlarını açıklamak için, Roma hukukunda ve toplumunda yansımalarını bulmuş "*familia*" kavramından yola çıkmak gerekir.

Yukarıda da açıkladığımız üzere¹⁷, Roma'da, "*familia*"; aralarında hısımlık ilişkisi bulunan tüm kişilerin oluşturduğu topluluğu, aralarında hısımlık ilişkisi

---

¹² GÖNENÇ, Kadın, s. 34.

¹³ PUGLIESE, Giovanni, (Çev.: UMUR, Ziya): "Roma Ailesine Tarihi Bir Bakış", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 22, İstanbul, 1957, s. 339.

¹⁴ PUGLIESE, s. 339; OĞUZOĞLU, s. 81.

¹⁵ KOSCHAKER/AYİTER, s. 85-86.

¹⁶ GÖNENÇ, Kadın, s. 34-35; GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ: Roma Hukukundan Günümüze Velayet – Vesayet Hukuku, (Vesayet), Ankara, 2004, s. 31.

¹⁷ Bkz. Yuk. § 1. A.

bulunan daha sınırlı kişiler topluluğunu ve hısımlık ilişkisine dayanan kişileri ve eşyaları kapsayan topluluğu ifade etmektedir. İşte bu üç "*familia*" tanımında da yer alan ortak unsurlar, bu toplulukları bir arada tutan temel etken olarak, baba egemenliği ve dolayısıyla aile babasıdır. Buradan hareketle ve en sade şekliyle diyebiliriz ki, *paterfamilias*, *familia* kurumuna dahil olan herkes ve her şey üzerinde "egemenlik" hakkına sahip olan kişidir.¹⁸

D. 50. 16. 195. 2., Ulpianus (Edictum lib. 46): "Communi iure familiam dicimus omnim adgnatorum: nam ets, patre familias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte eiusdem familiae appellabuntur, qui ex eadem domo et gente proditi sunt."

D. 50. 16. 195. 2., Ulpianus (Edictum lib. 46): "Paterfamilias ölmüş olsa bile ve kendi aileleri olmasına rağmen aynı evden ve soydan geldikleri için, aynı aileye mensup olan agnatio hısımlarının, hala tamamının tek bir aile babasına hukuken bağlı olmaları nedeniyle bir araya getirdikleri topluluğa geniş anlamda aile adını veririz."

D. 50. 16. 195. 2., Ulpianus (Edictum lib. 46): "Iure proprio familiam dicimus plures personas, quae sunt sub unius potestastate aut natura aut iure subiectae..."

---

¹⁸ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 32.

D. 50. 16. 195. 2. *Ulpianus (Edictum lib. 46)*: "...doğal ve hukuki olarak tek bir kişinin hakimiyeti altında bulunan kişilere *familia* adını veririz..."

Baba hakimiyeti, hem doğal hem de hukuki bir temele dayanmaktadır. Tüm aile bireylerinin tek bir baba egemenliğine tabi olmasının doğal temeli, tarıma dayalı Roma ekonomisidir. Ortak bir üretim birliğini gerçekleştirmek üzere, tüm aile bireyleri, tek bir kişinin egemenliğine bağlı kalarak hareket etmişlerdir. Bir başka ifadeyle, aile, aile babasının şahsında ortaya konan ekonomik bir birliğe işaret etmektedir.¹⁹

Aile birliğinin bu klasik özelliklerinin kaybında, ticari hayatın gelişmesi, dış ilişkilerin artması, dolayısıyla aile evlatlarının bağımsız olmaları ihtiyacının ortaya çıkması sonucunda²⁰, *pecilium* kurumunun varlık kazanması ve ekonomik ilişkilerin bu yönde değişikliğe uğraması büyük rol oynamaktadır.²¹

Roma'da *paterfamilias*'ın aile içindeki tezahürü, biyolojik anlamda bir babadan çok, ailenin yönetimiyle ilgilenen bir yönetici şeklindedir.²² Bu durum,

---

¹⁹ PUGLIESE, s. 341-342; DI MARZO, s. 168-169.

²⁰ DI MARZO, s. 169.

²¹ PUGLIESE, s. 343; Di Marzo, Aile birliğinde gerçekleşen bu değişmelerin çok uzun bir döneme yayılmış olmasını, Romalıların geleneklere olan bağlılığı ile açıklamaktadır, DI MARZO: s. 169.

²² GÜNEŞ CEYLAN: Vesayet, s. 32-33.

yukarıda bahsettiğimiz üzere ekonomik anlamda bir yönetime işaret ettiği gibi, Roma ailesinin sosyal yapısı gözetildiğinde, kuşkusuz hukuki ve manevi yönetimleri de kapsamaktadır.²³ Nitekim, ailenin başı ve aktif ögesi olan aile babası²⁴, aile içinde, baba egemenliğine sahip olan tek kişidir ki bu egemenlik, babanın ölünceye kadar çocukları ve egemenliği altındaki diğer herkes ve her şey üzerinde sahip olduğu her türlü güç ve yetkileri ifade etmektedir.²⁵ Bu kapsamda, *paterfamilias*, kendi içerisinde yeterli bir birim olan, ekonomik, sosyal, dini ve siyasi bir yapılanma teşkil eden *familia*'nın, sayılan tüm bu açılardan lideri konumundadır.

Roma ailesinde, *paterfamilias* statüsünü kazanabilmek için, erkek olmak ve bir aile babasının egemenliği altında bulunmamak şartları bir arada aranmaktadır.²⁶ Bunun dışında, yaş konusunda herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Ayrıca, baba egemenliği altında bulunmayan erkeğin evlenmiş olması²⁷ ya da çocuk sahibi olması da aranmaz; ancak eşya üzerinde hakimiyet sahibi olması şarttır. Buradaki eşya, diğer eşyayı da kapsamı mümkün olmakla beraber, öncelikle *paterfamilias*'ın ölümü ile erkek evlada intikal eden eşyadır.²⁸ Bu durum, *paterfamilias* olabilmenin ön şartının, ailenin mal varlığının tek maliki olan *paterfamilias*'ın ölümü olmasının

---

²³ GÖNENÇ, Kadın, s. 35.

²⁴ BONFANTE, Pietro: Corso di Diritto Romano, Volume Primo Diritto di Famiglia, Milano, 1963, s. 11.

²⁵ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 33.

²⁶ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 33.

²⁷ OĞUZOĞLU, s. 80.

²⁸ BERKİ, s. 113.

doğal sonucudur. Özetle, *alieni iuris* olmayan her Roma vatandaşı, hiçbir çocuğa sahip olmasa ve hatta yaşı küçük olsa bile; *paterfamilias*'ın ölümü ile aile mamelekinin kendisine intikal etmesinin sonucunda *paterfamilias* konumunu kazanır.²⁹

Aile babasının ölümü ile, erkek evlatların sayısı kadar yeni aile meydana gelir. *Paterfamilias*'ın ölümü ile ortaya çıkan bu ailelerin mensupları, birbirleri ile olan *agnatio* hısımlıklarını korumaya devam ederler. Bu şekilde soya dahil olanlar, birbirlerine haricen bağlıdırlar ve ortak bir soy isimleri vardır.³⁰

Kadınlar ise, *paterfamilias*'ın *infamis* veya gaip olduğu, ve hatta öldüğü hallerde dahi, hiçbir şekilde *paterfamilias* olamazlar.³¹ Baba egemenliğinden çıkmış dahi olsalar, kadınların, başkaları üzerinde egemenlik sahibi olabilecekleri kabul edilmediği için, aile babası statüsünü kazanmaları mümkün değildir.³²

---

²⁹ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 33; BERKİ, s. 113; *Paterfamilias*'ın büyükbaba olması halinde, erkek torunlar, ancak babaları halen aileye dahil değilse *paterfamilias* statüsünü kazanabilirler, aksi halde, kendi babalarının *potestas*'ı altına girerler: BUCKLAND, s. 101.

³⁰ KOSCHAKER/AYİTER, s. 87.

³¹ GAUDEMET, Jean (Çev.: TAHİROĞLU, Bülent): "Roma İmparatorluğunda Kadının Hukuki Durumu", İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi, C. 6, Sa. 9, İstanbul, 1972, s. 218.

³² GÖNENÇ, Kadın, s. 35; BUCKLAND, 101-102.

D. 50.16.195.5. Ulpianus (Edictum lib. 46): "Mulier autem familiae suae et caput et finis est."

D. 50.16.195.5. Ulpianus (Edictum lib. 46): "Kadın, kendi ailesinin başlangıcı ve sonudur."

Baba egemenliğini karşılamak için kullanılmış en eski sözcük "*manus*" yani "el"dir.³³ *Manus*, daha sonraları, kocanın karısı üzerindeki hakimiyeti için kullanılır hale gelmiştir.³⁴ *Paterfamilias*'ın özgürler üzerindeki egemenliği *patria potestas*, *conventio in manum* işlemlerinden biri gerçekleştirilerek aileye dahil olan *uxor* üzerindeki egemenliği *manus*, köleler ve *qui in causa mancipi*'ler³⁵ üzerindeki

---

³³ WESTRUP, C.W.: Introduction to Early Roman Law, Comparative Sociological Studies, The Patriarchal Joint Family, III. Patria Potestas 1. The Nascent Law, Danimarka, 1939, s. 153 – 154; BRINI, Giuseppe: Matrimonio e Divorzo Nel Dritto Romano, Parte Prima Il Matrimonio Romano, Bologna, 1887, s. 45.

³⁴ WESTRUP, s. 154 – 156.

³⁵ Roma ailesinde, *paterfamilias*, *potestas*'ı altındaki bir aile evladını *mancipatio* ile üçüncü bir kişiye devretme hakkını sahipti. Aynı şekilde, koca da, *filiae loco* statüsünde bulunan *uxor*'u *mancipatio* ile devretme hakkına sahipti. Ancak bu kişiler, devredildikleri kişi karşısında köle konumuna gelmez, köleler ile özgür kişiler arasında bir statü kazanırlardı. İşte bu statüyü belirtmek için kullanılan terim *mancipii causa*'dır: SMITH, William: A Dictionary of Greek And Roman Antiquities, London, 1870, s. 726.

egemenliği *dominica potestas*, Şeyler üzerindeki egemenliği ise *dominium* olarak adlandırılmıŐtır.³⁶

Bununla birlikte, *manus*'un, en eski tarihlerde ve edebi anlatımlarda, bazı belirli yerlerle sınırlı olmak üzere, özgürler, köleler ve Őeylerin tamamını kapsayacak Şekilde kullanıldığı da görölmektedir. Bu kullanımın, *manus*'un çok daha eski ve çok daha geniş bir tezahürüne işaret ettiği Şüphesizdir.³⁷

Baba egemenliği, aile evlatları üzerinde, doğumla ya da evlat edinme yoluyla kurulur.³⁸ *Ius Civile*'ye göre, geçerli bir evlilik birliği içinde doğan çocuklar

---

³⁶ WESTRUP, s. 154 (dipnot no. 6); OĞUZOĞLU, s. 81.

³⁷ WESTRUP, s. 154 – 156.

³⁸ Her ne kadar *manus*'un tesisi ile evlenen kadınlar da *filia familias* statüsünü kazanıyor olsalar da, onlar üzerindeki hakimiyetin (*potestas*'ın) kavramsal karŐılıđı *patria potestas* değil, *manus*'tur: "...Bu durumun yarattığı sakıncalar, evli kadının, kocasının ya da kocasının aile babasının egemenliği altına girerek kocasının ailesine dahil olmasıyla gideriliyordu ... Her iki durumda da, evli kadın üzerinde kurulan bu egemenliğe, yukarıda da açıklandığı gibi, '**manus**' deniyordu.": KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 159-160; PARIBENI, Roberto (Çev: Talip, Şemsettin): "Roma Hukukunda Aile Kurumu", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 1, Sa. 1-3, İstanbul, 1935, s.235; DI MARZO, s. 170; "Kadınlar üzerindeki hakimiyet *manus*'tur.", DI MARZO, s. 168.

üzerinde, *patria potestas*'ın kurulması için, evliliğin *manus*'lu ya da *manus*'suz yapılması bir önem taşımaz, çocuklar kendiliğinden *patria potestas*'a tabi olurlar.³⁹

Iust. Ins. 1. 9. pr.; Gaius, Ins. 1. 55.: "In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex iustis nuptiis procreaverimus"

Iust. Ins. 1. 9. pr.; Gaius, Ins. 1. 55.: "Meşru bir evlenmeden doğan çocuklarımız hakimiyetimiz altındadır."

Metinden de anlaşılacağı üzere, geçerli olmayan bir evlilikten doğan çocukların babaları ile aralarında hukuki bir bağ kurulması söz konusu değildir.

Geçerli bir evlilikten doğan çocukların doğrudan doğruya babalarının veya babaları *filiusfamilias* ise aile babasının egemenliğine tabi olmaları, aile evlatlarının çocukları açısından ele alındığında, yalnızca ailenin erkek evlatlarının çocukları için mümkündür. Nitekim, üzerinde *manus* kurularak kocasının veya kocasının babasının baba egemenliğine tabi olan kız evlatların evliliklerinden doğan çocukların yanı sıra; *manus* kurulmaksızın evlenmiş olması dolayısıyla, halen kendi babasının baba egemenliğine tabi olan kız evlatların evliliklerinden doğan çocuklar da, doğrudan

---

³⁹ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 38; DI MARZO, s. 170; Ancak Oğuzoğlu, çocuğun, *potestas*'a tabi olabilmesi için, doğum anında, babanın çocuğu kabul etmedi gerektiğini; dolayısıyla, meşru bir evlilikten dünyaya gelmenin *postestas*'a tabi hale gelmenin tek şartı olmadığını ifade etmektedir: OĞUZOĞLU, s. 81, 85.

doğruya çocukların kendi babalarının veya babalarının *filiusfamilias* olması halinde, aile babasının *patria potestas*'ına tabi olurlar.⁴⁰

Ius. Ins. 1. 9. 3.; D. 1. 6. 4.: "Qui igitur ex te et uxore tua nascitur, in tua potestate est: item qui ex filio tuo et uxore eius nascitur, id est nepos tuus et neptis, aequae in tua sunt potestate, et pronepos et proneptis et deinceps ceteri. Qui tamen ex filia tua nascitur, in tua potestate non est, sed in patris eius."

Ius. Ins. 1. 9. 3.; D. 1. 6. 4.: "Senden ve karından doğan kimse senin hakimiyetin altındadır: oğlundan ve onun karısından doğan kız veya erkek torun da senin hakimiyetin altındadır. Buna karşın, evlenmiş kızından doğan kimse senin değil kendi babasının hakimiyeti altındadır."

Yukarıdaki açıklamalarımızın yanı sıra belirtmek gerekir ki, *patria potestas*'ın kuruluşuna işaret eden metinlerde, *partia potestas*'ın her koşulda doğum anında kurulmadığına da yer verilmiştir.

Gai. Ins. 1. 65: " | Aliquando autem euenit ut liberi etatim ut na | ti sunt parentum in potestate non fiant, ii postea tamen redigantur in potestatem"

---

⁴⁰ GÜNEŞ CEYLAN, *Vesayet*, 38-39; DI MARZO, s. 170; BUCKLAND, W. W.:

A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian, New York, 1963, s. 101.

Gai. Ins. 1. 65: "Kimi zaman, çocuklar doğdukları anda babalarının egemenliğine tabi değillerdir ancak takiben hemen babalarının egemenliği altına girerler."⁴¹

Elbette ki, aile babası ve baba egemenliği kavramlarını yukarıdaki şekilde tanımlarken, *Ius Civile* ve *Ius Gentium*'un aileye bakışlarındaki farklılığı gözetmek gerekir. Zira, bahsetmekte olduğumuz baba egemenliği prensibine dayalı Roma ailesi, *Ius Civile*'nin tanıdığı tek hısımlık olan *agnatio* hısımlığına dayanan ailedir. Ne var ki, *Ius Gentium* ailesi, kan hısımlığını, yani *cognatio*'yu esas aldığı için, bu açıklamaların dışında tutulmalıdır.⁴²

Bu açıklamalarımızın yanı sıra, *Hadrianus*'un *Edictum Perpetuum*'unda yer aldığı üzere, *patria potestas*, yalnızca Roma vatandaşlarına tanınmış bir haktır. Bununla beraber, *Gaius*, Galat'ların kendilerinin de bu yetkiye sahip olduklarını düşündüklerini belirtmiştir.

Gai. Ins. 1. 55.: "Item in potestate nostra sunt liberi nostri quos iustis nuptiis procreavimus. Quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines qui talem in filios suos habent potestatem qualem nos habemus." idque diuus Hadrianus edicto quod

---

⁴¹ Bu duruma ilişkin düzenlemelere, *Gai. Ins. 1. 65* ve devamında ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

⁴² GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 31

proposuit de his, qui sibi liberisque suis ab eo ciuitatem Romanam petabant, significauint. nec me praeterit Galatarum gentem credere in potestate parentum liberos esse.”

Gai Ins. 1. 55.: “Tekrar, erkek, resmi bir evlilikten doğan kendi çocukları üzerinde, Roma vatandaşlarına özgü bir hak olan -zira Roma’da olduğu gibi, babaların çocukları üzerinde egemenlik hakkına sahip oldukları pek az başka millet vardır ve imparator *Hadrianus*, kendilerine ve çocuklarına Roma vatandaşlığı verilmesi için başvuruda bulunanlara ilişkin *edictum*'unda bu hususu açıklamıştır- egemenlik hakkına sahiptir; buna rağmen ben Galat’lar arasında, ebeveynlerin çocuklar üzerinde egemenlik yetkisini haiz olduklarını biliyorum.”

Baba egemenliğinin babaya, egemenliğine tabi olan aile bireyleri üzerinde tanıdığı hak ve yetkiler, yaşam hakkını takdir etmeye varacak genişliktedir.⁴³

XII Levha Kanunları'na göre, aile babası, meşru çocukları üzerinde, yeni doğan çocuğunu terk etmeye, yaşayıp yaşamayacağı hususunda karar vermeye, hayatları boyunca, çocuklarını satmaya, hapse atmaya, dövmeye, zincire vurmaya ve hatta öldürmeye varabilecek genişlikte, tam yetki sahibidir. Bu yetki öylesine mutlak bir yetkidir ki, çocukların toplumsal anlamda yüksek bir konumda bulunması veya

---

⁴³ RADO-BASMAN, s. 531; PARIBENI, 233.

görevinin saygıdeğer nitelikte olması, babanın bu otoritesi karşısında önem arz etmez.⁴⁴

Her ne kadar, hukuk düzeni, aile babasına aile evladını öldürmeye varabilecek yetkiler tanımış olsa da, doktrinde, bu yetkinin özellikle yetişkin aile evlatları düşünüldüğünde, esasında sembolik bir düzenleme olarak kaldığı görüşünde olan yazarlar mevcuttur.⁴⁵ Aile babasının sahip olduğu aile evladını öldürmek yetkisi, ilk dönemlerinden beri, aile meclisinin kararını gerektirmesi gibi bazı sınırlamalara tabi tutulmasının yanı sıra, ilerleyen dönemlerde, bu yetkinin kullanımındaki sınırlamalar artırılmıştır.⁴⁶

---

⁴⁴ CRACKNELL, D. G./WILSON, C. H.: Roman Law, Origins and Influence, London, 1990, s. 38; "Ve halk tribunu Servilius, ahali karşısında söz söylediği esnada birdenbire babasının geldiğini ve kendisini takip etmesini emrettiğini görüyor; babası onu alıp götürüyor; ve bu suretle ne oğlu tarafından, ne de nutku dinleyen halk tarafından – çok heyecanlı bir siyasi harekete de işaret eden o söylevin yarıda bırakılması dolayısıyla – hiçbir itiraza maruz kalmıyor ve Roma magistralıklarının yalnız baba hakimiyetine ve yüksekliğine karşı koyamayan en mukaddes ve en hudutsuzunu böylece itaate mecbur kılıyor.": PARIBENI, s. 233.

⁴⁵ ARJAVA, Antti: "Paternal Power in Late Antiquity" (Paternal), The Journal of Roman Studies, C. 88, Londra, 1998, s. 153.

⁴⁶ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 40; GÖNENÇ, Kadın, s. 49-50; BUCKLAND, s. 103; OĞUZOĞLU, s. 81, 82.

Yukarıda da açıklamış olduğumuz üzere, *paterfamilias*, ailenin mameleki üzerinde yetki sahibi olan tek kişidir.⁴⁷ Bu nedenle, *patria potestas* aile evlatlarının kazandığı şeyler üzerinde de mevcuttur.⁴⁸

Patria potestas, *paterfamilias*'ın ölümü, özgürlüğünü yitirmesi, vatandaşlığını yitirmesi, *alieni iuris* durumuna gelmesi halleri ve *emancipatio* ile sona erer; *adoptio* ve *manus* durumunda ise, önceki babanın baba egemenliği sona ererken, *adoptio* veya *manus* ile egemenliği altına girilen babanın hakimiyeti ortaya çıkar. Bunun dışında, *Iustinianus* Dönemi'nde baba egemenliğinin kötüye kullanıldığı hallerde, egemenliğin ellerinden alınması suretiyle aile babalarının cezalandırılması söz konusu olmuştur.⁴⁹

Gai. Ins. 1. 127.: "Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo sui iuris fiunt."

Gai. Ins. 1. 127.: "Aile babasının egemenliği altında bulunan kişiler aile babasının ölümü ile sui iuris hale gelirler."

Gai. Ins. 1. 128.: "...ciuitatem Romanam amittat, sequitur, ut quia eo modo exnumero ciuium Romanorum tollitur, prouide ac mortuo eo desinant liberi in potestate eius esse..."

---

⁴⁷ KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 164.

⁴⁸ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 41.

⁴⁹ KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 161.

Gai. Ins. I. 128.: "Roma vatandaşlığını kaybeden aile babası, vatandaşlıktan çıkarılması ile birlikte, ölüm halinde olduğu gibi, egemenliği altında bulunan kişiler üzerindeki *patria potestas*'ını kaybeder..."

Klasik Dönem'in sonlarına doğru, baba egemenliği ilkesi etrafında şekillenen Roma ailesinin bu kesin özelliklerinin çok büyük oranda esneklik kazandığı görülür.⁵⁰ Bunun yanı sıra, *agnatio* hısımlığının zamanla yerini *cognatio* hısımlığına bırakması ile, ailenin kurulmasında, baba egemenliği ve aile babası direklerine yüklenilmek yerine, hukuki işlemle kurulması ve sona erdirilmesi mümkün olmayan kan hısımlığı temel alınmıştır.⁵¹ Diğer bir ifadeyle, *paterfamilias* ve *patria potestas* kurumlarının, *familia* kavramı ortaya konurken taşıdığı önem, yerini artık, bu kapsamla sınırlı kalmak üzere, kan hısımlığı kavramına bırakmıştır. Dolayısıyla, günümüz ailelerine benzeyen ailenin ortaya çıkması yolundaki kapılar açılmıştır.

C. Aile Evlatları

Her Roma vatandaşı, ya bir *paterfamilias*'ın egemenliğine tabidir, ya da bizzat kendisi *paterfamilias*'tır.⁵² Bu durum, hak ve fiil ehliyetleri, mülkiyet hakları,

---

⁵⁰ PUGLIESE, s. 342.

⁵¹ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 32.

⁵² KOSCHAKER/AYİTER, s. 88.

mirasçılık hakları gibi hususlar gözetildiğinde, özel hukuk açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.⁵³

Roma ailesine, aile evladı olarak, doğum, evlat edinme ve *manus* yollarından biri ile dahil olunur. Doğum ve evlat edinme yolu ile aileye dahil olunması halinde, aile evlatları üzerinde kurulan hakimiyet *patria potestas*⁵⁴, *conventio in manum* işlemlerinden biri ile aileye dahil olan kadın üzerinde kurulan hakimiyet ise *manus*'tur.⁵⁵

Doğum ile aileye dahil olabilecek evlatlar, yukarıda ayrıntısı ile açıklamış olduğumuz üzere, aile babasının geçerli bir evliliğinden meydana gelen çocuklar ile aile babasının erkek çocuklarının geçerli evliliğinden doğan çocuklarıdır.⁵⁶

Doğum, Roma ailesine dahil olmanın doğal yoludur. Bunun haricinde, evlat edinme ve *manus*'un tesisi yolu ile de aile evladı statüsü kazanılabilir. Bunlar, aile evladı statüsünün kazanılabilmesi için öngörülmüş bulunan hukuki yollardır.⁵⁷

---

⁵³ KOSCHAKER/AYİTER, s. 88

⁵⁴ Bkz. Yuk. § 1. B.

⁵⁵ Bkz. Aş. § 2. A.

⁵⁶ Bkz. Yuk. § 1. B., *Ius. Ins. 1. 9. 3.; D. 1. 6. 4.* Hukuken geçerli olmayan bir evlilikten doğan çocuklar gayrimeşru olarak nitelendirilirler; hiçbir şekilde "aile"leri yoktur, babasız ve *sui iuris*'tirler: GARDNER, Jane F.: *Women in Roman Law and Society (Women)*, Londra, Sydney 1986, s. 143; GARDNER, *Family*, s. 252.

⁵⁷ KOSCHAKER/AYİTER, s. 87.

Roma hukukunda iki türlü evlat edinme şekli mevcuttur: *adoptio* ve *adrogatio*. *Adoptio*, bir baba egemenliği altında bulunan bir kimsenin, başka bir baba egemenliği altına girmesidir.⁵⁸ *Adrogatio* ise, aile babası konumunda olan bir kimsenin başka bir aile babasının baba egemenliği altına girmesini ifade eder.⁵⁹

Iust. Ins. 1. 11. pr.; Gai. Ins. 1. 97.: " | Non solum tamen naturales liberi secundum ea quae | diximus in potestate nostra sunt, uerum et hi quos adoptamus."

Ius. Ins. 1. 11. pr.; Gai. Ins. 1. 97.: "Baba egemenliğine, yalnızca, bahsettiğimiz üzere, doğal olarak çocuğumuz olanlar değil, aynı zamanda evlat edinilen çocuklar da tabi olur."

Ius. Ins. 1. 11. 1.; Gai. Ins. 1. 98.: "Adoptio autem duobus modis fit, aut populi auctoritate, aut imperio magistratus, ueluti praetoris."

*Ius. Ins. 1. 11. 1.; Gai. Ins. 1. 98.: "Evlat edinme iki türdür, İmparatorluk Emirnamesi ile evlat edinme ve *praetor* olarak *magistra*'nın izni ile evlat edinme."*

---

⁵⁸ GUARINO, Antonio: *Dritto Privato Romano*, Napoli, 2001, s. 550.

⁵⁹ GURAINO, s. 548.

Ius. Ins. 1. c.; Gai. Ins. 1. 98.: "Populi auctoritate adoptamus eos qui sui iuris sunt; quae species adoptionis dicitur adrogatio... Imperio magistratus adoptamus eos qui in potestate parentum sunt, siue primum gradum liberorum optineant, qualis est filius et filia, siue inferiorem, qualis est nepos neptis, pronepos proneptis."

Ius. Ins. 1. c.; Gai. Ins. 1. 98.: "İmparatorluk Emirnamesi, sui iuris bir kimsenin evlat edinilmesi için gereklidir; böylesi evlat edinmelere adrogatio denir... Magistra'nın izni, kız veya erkek evlat olarak ilk dereceden veya torun veya torununun çocuğu olarak ikinci dereceden, potestas altında bulunan kişilerin evlat edinilmesi için uygulanan bir yöntemdir."

Son olarak, aşağıda ayrıntıları ile ele alacağımız üzere, evlenen kadınlar (*uxor*), üzerlerinde *manus*'un kurulması halinde, aile evladı konumuna gelirler.⁶⁰

Gai. Ins. 1. 115. b.: "...Nam si omnio qualibet ex causa uxor in manu viri sit, placuit eam filiae iura nancisci."

Gai. Ins. 1. 115. b.: "...Her ne nedenle olursa olsun, kadın, kocasının manusu altına girmekle, onun kızını statüsüyle kız evladın sahip olduğu hakları kazanır."

---

⁶⁰ Bkz. Aş. § 2. D.; GÖNENÇ, Kadın, s. 55.

Özet bir ifade ile diyebiliriz ki, Roma hukukunda, aile evladı, aileye doğal bir yol olan doğumla veya hukuki vasıtalar teşkil eden *adoptio*, *adrogatio* ya da *conventio in manum* ile tabi olmuş, *alieni iuris* kişilere verilen isimdir.

§ 2. MANUS VE CONVENTIO IN MANUM

Kelime anlamı ile el, dolayısıyla hakimiyet anlamına gelen *manus*, önceleri aile babasının köleler, aile evlatları ve *in mancipio*'lar üzerindeki mutlak hakimiyetini gösteren *potestas* için kullanılan ilk terimken⁶¹, daha sonra, *conventio in manum* işlemlerinden biri yapılarak evlenmiş olan kadının üzerinde tesis edilen egemenliği gösteren daha dar ve spesifik bir anlam kazanmıştır.⁶²

Manus kurumu ile ilgili olarak, söz konusu egemenliğin *filiusfamilias* olup olmaması önem arz etmeksizin "kocaya" mı, yoksa her halükarda, kadının dahil olduğu yeni ailenin "*paterfamilias*"ına mı ait olduğu hususunda doktrinde bir görüş birliği söz konusu değildir.

Edward Poste, *Gaius'un Institutiones*'ini ele aldığı çalışmasında, koca *paterfamilias* ise, kadının kocanın *manus*'u altına gireceğini; koca *filiusfamilias* statüsünde ise, kadının, kocasının babasının *manus*'u altına gireceğini ifade etmiş; bu hakimiyetin, doğası itibariyle *patria potestas*'la aynı olduğunu dile getirmiştir.⁶³

---

⁶¹ WESTRUP, s. 154; GUARINO, s. 486-487.

⁶² GÖNENÇ, Kadın, s. 60; UMUR, Ziya: Roma Hukuku Lügatı, (Lügat), İstanbul, 1983, s. 134.

⁶³ POSTE, Edward: Institutiones or Institutions of Roman Law by Gaius, Fourth Edition, Revised and Enlarged by E. A. WHITTUCK, M. A., B. C. L., With an Historical Introduction by A. H. J. GREENIDGE, D. Litt., Oxford, 1904, s. 68.

Aynı yönde, *manus*, kurumu tanımlayan diğer bazı hukukçular tarafından da kocanın veya koca *patria potestas* altında ise kocanın babasının sahip olduğu hakimiyet olarak nitelendirilmiştir.⁶⁴

Bu hakimiyetin aidiyetinin yanı sıra, *manus*'un tanım veya açıklamasını yaparken, kim tarafından icra edildiğini ele alarak, "...kocasının veya kocası baba egemenliği altındaysa kocasının babasının icra ettiği hakimiyet..." ifadesini kullanmayı tercih eden hukukçular da mevcuttur.⁶⁵

---

⁶⁴ VOICI, s. 516: "... kocası veya kocasının *pater familias* onun üzerinde hakimiyet, *manus*, sahibi olduğunda..."; KOSCHAKER/AYİTER, s. 313: "Kadın "**filiusfamilias**" ile evlenir "**pater familias**"ın *manus*'u altına girerdi."; KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 159: "Aile babası (**pater familias**) statüsünde olan kocasının egemenliği altına giren evli kadın, kocasının bir çeşit kızı statüsü kazanıyordu. Kocasını aile evladı (**filius familias**) statüsünde olan evli kadın ise, kocasının aile babasının egemenliği altına girince, kocasının bir çeşit kız kardeşi statüsü kazanıyordu. Her iki durumda da, evli kadın üzerinde kurulan bu egemenliğe, yukarıda da açıklandığı gibi, '**manus**' deniyordu. "

⁶⁵ UMUR, Lügat, s. 134: "Kelime manası ile: El; dolayısı ile: Hakimiyet. Eski devirlerde *manus*, aile reisinin, köleler, aile evlatları ve *in mancipio*'lar üzerindeki mutlak hakimiyetini gösterirdi. Sonraları *manus*; *conventio in manum* muamelelerinden birisini yaparak evlenmiş olan bir kadının üzerinde kocasının, veya, kocası hakimiyet altında ise, aile reisinin icra ettiği hakimiyeti gösteren bir tabir olmuştur."; GÖNENÇ, Kadın, s. 60: "... *conventio in manum* işlemlerinden

Buna karşın, Westrup, aile içindeki egemenlik ve otoritenin zilyetliği şeklinde tezahür eden vakıai gerçekliğin metaforik ifadesi olarak değerlendirdiği *manus*'un, koca baba egemenliği altında olsa dahi, onun *paterfamilias*'ının değil, doğrudan doğruya kocanın, evli kadın üzerindeki egemenliğini ifade ettiği görüşündedir.⁶⁶

Manus ve *potestas* kavramlarını ele aldığı bölümde, Westrup, bu iki kavram arasındaki ayrımın erken dönemlerde kendisini gösterdiğini; *potestas*'ın babanın sahip olduğu otoriteyi karşılayan teknik bir terim, *manus*'un ise kocanın karısı üzerindeki hakimiyetini gösteren bir terim haline geldiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Bu ayrımın, *cum manu* ve *sine manu* evliliklerin arasındaki hukuki farklılıkların gelişimi ile bağlantılı olduğunu dile getirmiştir. Westrup'a göre, bu ayrımın gelişmesinde, evliliğin zamanla *manus*'lu ve *manus*'suz olarak ayrı iki kanalda evrilmesi etkili olmuş; bu süreçte, *manus*'a *manus*'lu evliliğin ayırıcı özelliğini göstermek için teknik bir anlam yüklenmiştir.⁶⁸

Westrup, *manus*'a yönelik açıklamalarını gerekçelendirirken, aynı zamanda, sosyolojik birtakım faktörlerin de etkisi olabileceğinden bahsetmiştir.⁶⁹ Bu bağlamda, Westrup, evlilik sözleşmesini yapan kişinin, erkek evladın *paterfamilias*'ı birini yaparak evlenmiş olan bir kadının üzerinde, kocasının veya kocası hakimiyet altında ise onun aile reisinin icra ettiği hakimiyetin ifadesi olarak kullanılmıştır..".

⁶⁶ WESTRUP, s. 156-158.

⁶⁷ WESTRUP, s. 156.

⁶⁸ WESTRUP, s. 156 – 157.

⁶⁹ WESTRUP, s. 156-157.

olmasına rağmen, evli olan kişinin bizzat erkek evlat olması ve dolayısıyla kocanın, en eski dönemlerden beri karısı üzerinde doğal olarak bir yetki/otorite sahibi olmasının kabul edilmiş olması gerektiği kanaatiyle, *manus*'un, kocanın bu arzusunu karşılayan özel bir terim olarak kendisini gösterdiğini ifade etmiştir.⁷⁰ Yine, *paterfamilias*'ın, evin kızı statüsünde bulunan, *manus*'lu evlilik gerçekleştiren *uxor* üzerinde her koşulda *potestas* sahibi olduğunu; ancak evlenen erkek evladın, karısı üzerinde, *paterfamilias*'ın *potestas*'ının kaplaması altında *manus*'a sahip olduğunu belirtmiştir.⁷¹ Bu kapsamda, aile reisinin *manus* sembolü altındaki hakimiyetini, esasında, somut aile yapılanmasının gerektirdiği hakimiyetin "zilyetliği" olarak değerlendirmiştir.⁷²

Westrup, *manus*'un kocaya ait olduğu değerlendirmesine dayanak olarak, *Gaius*'un *Institutiones*'inde yer alan aşağıdaki metni göstermiştir:

Gai. Ins. 3. 41.: "...quale in manu ipsius esset, uel nuru quae in manu filii eius fuerit..."

Gai. Ins. 3. 41.: "...manus'u altında bir eş (karı) veya oğlunun manus'u altında bir eş (karı)..."

---

⁷⁰ WESTRUP, s. 157.

⁷¹ WESTRUP, s. 157.

⁷² WESTRUP, s. 157.

Westrup'un vermiş olduğu bu örnek dışında, XII Levha Kanunları ve *Gaius*'un *Institutiones*'inde de, *manus*'un tesisini düzenleyen metinlerin lafzı, *uxor*'un, kocasının *manus*'u altına gireceğinden bahsetmektedir.

Gai. Ins. 1. 111.: "...*ut si qua nollet eo modo in manum mariti conuenire...*"

Gai. Ins. 1. 111.: "... kocasının *manus*'u altına girmek istemeyen kadınlar..."

Gai. Ins. 1. 115. b.: "----- *femina* ----- *fiduciae causa cum uiro suo fecerit coemptionem, nihilo minus filiae loco incipit esse; nam si omnio qualibet ex causa uxor in manu uiri sit, placuit eam filiae iura nancisci.*"

Gai. Ins. 1. 115. b.: "Kadın, kocası ile yalnızca inançlı *coemptio* yapıyor olsa bile, her ne nedenle olursa olsun, kocasının *manus*'u altına girmekle onun kızı statüsünü kazanıyor olması nedeniyle, kocasının kız evladı statüsünü kazanır."

Gai. Ins. 2. 159.:" *Idem iuris est et in uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est, et in nuru, quae in manu filii est, quia neptis loco est.*"

Gai. Ins. 2. 159.: "Aynı kural, kız evlatla aynı konumda bulunduğu için, kocanın *manus*'u altındaki kadın açısından ve kız torunla aynı konumda bulunduğu için, erkek evladın *manus*'u altında bulunan kadın açısından da geçerlidir."

Yukarıdaki metinlerde, "*manus*'u altında bir *uxor* veya oğlunun *manus*'u altında bir *uxor*" ifadesine açıkça yer verildiği görülmektedir.

Bonfante, bu konuyu ele alırken, *Gaius* ve *Ulpianus*'un metinlerinde, üzerinde *manus* tesis edilen *uxorun*, *paterfamilias*'ın *loco neptis*'i, yani kız torunu konumunda olduğu ifadesi üzerinde durmuş;⁷³ *paterfamilias*'ın ölümü halinde karısı üzerinde *manus*'u kazanan kocadan bahsediyor olduklarını ifade etmiştir.⁷⁴

Watson ise, Bonfante'nin bu nitelemesinin metinlerin özüne aykırı olduğu görüşündedir.⁷⁵ Bunun yanı sıra, kocanın *filiusfamilias* olduğu her metinde kadının kocasının *manus*'u altında bulunduğu ifade edildiğinin altını çizen Watson⁷⁶, bunun, anlatılmak isteneni yansıtmayıp yalnızca Bonfante'nin ifade ettiği belirli vakıai durumlara ilişkin olması halinin büyük bir tesadüf olacağını dile getirmiştir.⁷⁷

---

⁷³ BONFANTE, s. 68.

⁷⁴ BONFANTE, s. 68; WATSON, Alan: *Studies in Roman Private Law (Private Law)*, Londra, 1991, s. 19.

⁷⁵ WATSON, *Private Law*, s. 19.

⁷⁶ WATSON, *Private Law*, s. 19.

⁷⁷ WATSON, *Private Law*, s. 19.

Yine, Watson'a göre, bu metinlerin, ailede tek egemenlik sahibi olan babanın, *manus* altındaki *uxor* üzerinde, *filiusfamilias* olan kocaya az ya da çok bir kontrol yetkisi tanıdığı şeklindeki vakıai duruma değil, hukuki bir duruma işaret ediyor olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.⁷⁸ Zira, Watson, hukuki metinlerin, sosyal durumdan önce, hukuk çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği düşüncesindedir; ki bunu ifade ederken, hukuki metinlerin bir kısmının değil tamamının *uxorun filiusfamilias*'ın *manus*'u altında olduğundan bahsetmiştir.⁷⁹

Watson'un bu kapsamda ele aldığı altı metin bulunmaktadır. Kendisinin de belirttiği üzere, işbu metinlerin dördü hukuki, ikisi ise hukuk dışı metinlerdir. Yine, kendisinin de bahsetmiş olduğu üzere, hukuki olmayan iki metin⁸⁰ *uxor*'un *paterfamilias*'ın *in manu mancipio*'su altında olduğunu ifade ederken, hukuki metinler kadının *filiusfamilias* olan kocasının *manus*'u altında olduğunu dile getirmektedir.⁸¹

Gai. Ins. 2. 159.: "Idem iuris est et in uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est, et in nuru, quae in manu filii est, quia neptis loco est."

---

⁷⁸ WATSON, Private Law, s. 19.

⁷⁹ WATSON, Private Law, s. 19-20.

⁸⁰ *Aulus Gellius N.A. 18.6.9. ve Servius in Verg. Aen. 11.476.*

⁸¹ WATSON, Private Law, s. 18 – 19.

Gai. Ins. 2. 159.: "Aynı kural, kız evlatla aynı konumda bulunduğu için, kocanın *manusu* altındaki kadın açısından ve kız torunla aynı konumda bulunduğu için, erkek evladın *manusu* altında bulunan kadın açısından da geçerlidir."

Gai. Ins. 3. 41.: "...*quale in manu ipsius esset, uel nuru quae in manu filii eius fuerit...*"

Gai. Ins. 3. 41.: "...*manus'u* altında bir eş (karı) veya oğlunun *manus'u* altında bir eş (karı)..."

Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "*Uxor quoque quae in manu uiri est ei sua heres est, quia filiae loco est. Item nurus quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, (si) filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius non sit. Idemque dicemus et de ea quae in nepotis manu matrimoni, causa sit, quia proneptis loco est.*"

Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "Kocasının *manus'u* altındaki *uxor*, kocasının kızı konumunda olduğu için, onun *sua heres'*idir; aynı zamanda, erkek evladın *manus'u* altında bulunan *uxor*, kız torun konumunda olduğu için, *sua heres'*tir. Ancak, kocasının ölümü zamanında kocası babasının *potestas'*ı altında ise, *sua heres* olmadığı hükmüne tabidir. Erkek torunun *manus'u* altındaki *uxor*,

torununun çocuğu konumunda olduğu için, aynı hükme tabi olarak, *sua heres'tir.*"

Epit. Ulp. 22. 14.: "... *Sui autem heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi; item uxor quae in manu est, et nurus quae in manu est filii quem in potestate habemus.*"

Epit. Ulp. 22. 14.: "... *Sui heredes*'ler doğal olarak çocuğumuz olanlarla, egemenliğimiz altına aldığımız evlat edindiklerimiz ve *manus*'umuz altında bulundurduğumuz *uxor*'larımız ile bizim egemenliğimiz altında bulunan evlatlarımızın *manus*'u altında bulunan kız torunlarımızdır."

Watson'ın, Bonfante'nin görüşünü eleştirme nedenlerinden bir diğeri de, bu görüşün, hukuki olmayan metinlerin, vakıai durumu değil, hukuki gerçekliği yansıtacağı sonucunu doğuracağı düşüncesidir.⁸² Nitekim, hukuki olmayan metinlerin içeriğinin, ele alınan konu bakımından hukuki metinlerde verilen durumla örtüşmediği açıktır. Bonfante'nin görüşünün benimsenmesi halinde ise, hukuki olmayan işbu metinlerin, hukuki metinlerde başka bir duruma işaret ediliyor olmasına rağmen, hukuki gerçekliği yansıttığı sonucuna ulaşılabacaktır.

Watson, Klasik Dönem'de, *manus*'lu bir evlilik gerçekleştiren kadının, hukuken kocasının *manus*'u altında olduğunun kabul edilmesi gerektiğini ifade

---

⁸² WATSON, Private Law, s. 20.

ettikten⁸³ hemen sonra, metinlerde de bahsedildiği üzere, kocasının *paterfamilias*'ının *potestas*'ından çıkması halinde, *uxor*'un, kocasının *paterfamilias*'ına, kız torun olarak, *sua heres* olacağını belirtmiştir.⁸⁴ Buradan hareketle, hiçbir metinde, kocasının *paterfamilias*'ı ile olan ilişkisinde, *uxor* üzerinde *patria potestas*'tan bahsedilmiyor olsa da, *uxorun paterfamilias*'ın ailesi ile sıkı bir ilişki içinde olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁵ Hukuki ve hukuki olmayan metinlerin bu açıdan birlikte değerlendirilmesi ile, Watson, uygulamada, *uxor*'un, daha ziyade kocanın *paterfamilias*'ına tabi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶

Watson'un bu düşüncesini açıklarken yola çıktığı bir başka hareket noktası, üzerinde *manus* tesis edilen *uxor*'un, kocasının *paterfamilias*'ının ölümü halinde bağımsız hale gelmeyip, kocasının egemenliği altına gireceği görüşünün hatalı olduğu kanaatidir. Bu düşüncenin desteklenmesinde, *manus* altındaki *uxor*'un kocasının kızı, kocasının *paterfamilias*'ının torunu konumunda olduğunu ifade eden metinlere önem verildiğini dile getiren Watson, lafzi değerlendirme ile, torunların, kendi babalarının *potestas*'ı altında olduklarından hiçbir zaman bahsedilmediğine, her zaman *paterfamilias*'ın *potestas*'ı altında olduklarının belirtildiğine işaret etmiştir.⁸⁷

---

⁸³ WATSON, Private Law, s. 20.

⁸⁴ WATSON, Private Law, s. 20.

⁸⁵ WATSON, Private Law, s. 20.

⁸⁶ WATSON, Private Law, s. 20.

⁸⁷ WATSON, Private Law, s. 20.

Tüm bu açıklamaların sonucunda, Watson, *manus*'lu bir evlilik gerçekleştiren kadının, XII Levha Kanunları zamanında ve Cumhuriyet Dönemi'nin büyük bir kısmında, kocasının ailesinin *paterfamilias*'ının *manus*'u altında olduğunun kesin olarak söylenebileceğini ifade etmiştir.⁸⁸

Nitekim, aşağıda detayları ile inceleyeceğimiz üzere, *manus*'un tesisi ile, kadının *manus* ile dahil olduğu ailenin *paterfamilias*'ı, *manus*'a konu kadın üzerinde *patria potestas* ile aynı içerik ve kapsamda yetki sahibi olur.⁸⁹ Kadın, *manus* ile dahil olduğu ailenin kız evladı veya torunu statüsüne girer ve bu kapsamda mirasçısı olur.⁹⁰ Hatta, kadının *sui iuris* olması halinde söz konusu olan mal varlığı, *manus*'un tesisi ile, kocasına veya kocası *patria potestas* altında ise, onun *paterfamilias*'ının mülkiyetine geçer.⁹¹

Şu halde, yukarıdaki metinlere dayanarak, kadının doğrudan doğruya kocasının *manus*'una tabi olduğunun kabulü halinde dahi, kocanın *patria potestas* altında olduğu durumlarda, *manus*'un, kocaya fiilen herhangi bir hak, yetki, egemenlik tanımayan; ancak *manus*'u altındaki kadın üzerinde sosyal ve sembolik hakimiyet sağlayan bir kavram olarak varlığı söz konusu olacaktır.

---

⁸⁸ WATSON, Private Law, s. 22.

⁸⁹ POSTE, s. 68-69.

⁹⁰ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 97-98.

⁹¹ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 97.

Bu açıklamalar karşısında, gerek Westrup'un açıklamaları doğrultusunda koca olmayan aile babasının *manus*'a sahip değil zilyet olduğunun benimsenmesi halinde; gerekse aile babasının koca statüsünde olup olmadığı fark etmeksizin *manus*'a sahip olduğu görüşünün benimsenmesi halinde, aile babasının, *manus*'a konu *uxor* üzerinde icra edebileceği hakimiyetin, yukarıda da izah etmiş olduğumuz üzere, *manus* olduğu açıktır.

A. Genel Olarak *Manus* ve *Conventio in Manum*

Roma ailesi, yukarıda da açıklandığı gibi,⁹² aynı aile babasının baba egemenliğine tabi olmak esasına dayanır.⁹³ Dolayısıyla, evlenen kadının, kocasının ailesine dahil olabilmesi için, kocasının veya kocasının aile babasının egemenliği altına girmesi gerekir. Evlilik, tek başına, kadının, kocasının veya kocasının aile babasının egemenliği altına girmesi için yeterli değildir. Bu nedenle, kadının, kendi ailesinden ayrılıp kocasının ailesine dahil olabilmesi için *manus*'un tesisi gerekir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, dayanağını On İki Levha Kanunlarından alan *manus*⁹⁴, evlilikten bağımsız olarak düzenlenmiş ve evlenen

---

⁹² Bkz. Yuk. § 1. A.

⁹³ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 88.

⁹⁴ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 44.

kadının, kocasının ailesiyle olan hısımlık ilişkilerinde hukuki durumunu belirleyen bir kurumdur.⁹⁵

Bu kapsamda, *uxor*, üzerinde *manus*'un tesis edilmesi ile, aileye *filiaeloco* statüsüyle dahil olur ve kendi çocuklarının kız kardeşi statüsünü kazanır.⁹⁶ Her ne kadar, kocanın *filiusfamilias* olması halinde, *manus*'la evlenen kadının kocasının kız kardeşi konumuna geleceği yönünde görüşler mevcut ise de⁹⁷, yukarıda *manus*'un

---

⁹⁵ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 88; AYİTER, Kudret: Klasik Roma Hukukunda "Dos"un Tesis (Dos), Ankara, 1958, s. 25; Roma'da evliliklerin *manus*'lu ve *manus*'suz olarak ayrılmasının doğru olmadığı kanaatinde olan Koschaker ve Ayiter, *manus*'un yalnızca evlenen kadının mal durumu olduğunu ileri sürmüşler, devamlı, *uxor*'un *manus* altında olmasının yalnızca kocasının evinde kazanacağı hukuki durumla ilgili olduğunu ifade etmişlerdir. Açıklamalarının devamında *manus*'lu evlilik terimini kullanan yazarlar, *manus*'un bir evlenme şekli olarak kabulünün ancak bu kurumun evlilikle tamamen kaynaştığı toplumlarda mümkün olduğunu belirtmiş, bu terimi "*manus*+evlilik" anlamında kullandıklarının altını çizmişlerdir. KOSCHAKER/AYİTER, s. 304-306, 311-312. Nitekim, özellikle çağdaş hukukçular tarafından *manus*'lu evlilik teriminin, bir evlilik türünü karşılamak üzere değil, *uxor* üzerinde *conventio in manum* işlemlerinden birinin gerçekleştirilmesi ile *manus*'un tesis edildiği bir evliliği karşılamak üzere kullanıldığı şüphesizdir.

⁹⁶ BUCKLAND, s. 118; KOSCHAKER/AYİTER, s. 87; LOOPER – FREIDMAN, Susan E.: "The Decline of Manus-Marriage In Rome", Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, C. 55, Sa. 3, 1987, s. 281.

⁹⁷ KARADENİ ÇELEBİCAN, s. 159; EMİROĞLU, Kadın, 38-39.

aidiyetine ilişkin olacak şekilde ele aldığımız metinlerin incelenmesi, açık bir şekilde, her koşulda kadının yalnızca kendi evlatlarının kız kardeşi statüsünü kazanacağını göstermektedir. Nitekim, bu kapsamda tekrar ele aldığımızda, özellikle *Coll. 16. 2. 3 (Gai. Institutionum Libro 3)*'te bu konuda son derece açık ifadeler yer verildiği görülmektedir:

Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "Uxor quoque quae in manu uiri est ei sua heres est, quia filiae loco est. Item nurus quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, (si) filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius non sit. Idemque dicemus et de ea quae in nepotis manu matrimoni, causa sit, quia proneptis loco est."

Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "Kocasının manus'u altındaki uxor, kocasının kızı konumunda olduğu için, onun sua heres'idir; aynı zamanda, erkek evladın manus'u altında bulunan uxor, kız torun konumunda olduğu için, sua heres'tir. Ancak, kocasının ölümü zamanında kocası babasının potestas'ı altında ise, sua heres olmadığı hükmüne tabidir. Erkek torunun manus'u altındaki uxor, torununun çocuğu konumunda olduğu için, aynı hükme tabi olarak, sua heres'tir."

Gaius'un *Institutiones*'inde düzenlendiği üzere, *manus*'un tesisi, yalnızca kadınlar açısından mümkündür. Bir başka ifadeyle, evlenen erkeklerin, evlendiği kadının aile babasının baba egemenliği altına girmesi mümkün değildir.⁹⁸

Gai. Ins. 1. 109.: "Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conveniunt"

Gai. Ins. 1. 109.: "Hem erkeklerin hem de kadınların hakimiyet altında olmaları geleneksel olduğu halde, evlilikte sadece kadınlar *manus* altına girer."

B. *Manus* ve *Conventio in Manum*'un Nedenleri

Roma ailesi, yukarıda da⁹⁹ belirttiğimiz üzere, baba egemenliği prensibine dayanır. Buna göre, *alieni iuris* kişiler, *sui iuris* bir *paterfamilias*'ın *partia potestas*'ı altında birleşirler. Bu prensibe dayalı Roma ailesinde, aynı kişinin aynı anda birden fazla *paterfamilias*'ın *partia potestas*'ına tabi olması mümkün değildir.¹⁰⁰ Dolayısıyla, evlenen kadınlar açısından, kendi ailesine olan tabiyetini devam ettirmek ya da kendi ailesi ile olan hukuki bağlarını sona erdirerek kocasının ailesine dahil olmak şeklinde iki ihtimal mevcuttur.

---

⁹⁸ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 88.

⁹⁹ Bkz. Yuk. § 1. A.

¹⁰⁰ GÖNENÇ, Kadın, s. 61; RADO-BASMAN, s. 533.

Bir başka ifade ile, evlenen kadın, ya üzerinde *manus* tesis edilerek kocasının ailesine dahil olur, ya da kadın üzerinde *manus* tesis edilmez, ve bu haliyle, *uxor*, kocasının ailesinin dışında kalır; kendi ailesi olan bağlarını korumaya devam eder¹⁰¹ ve dolayısıyla kocası ve çocukları ile arasında hukuki ilişkiler kurulamaz.¹⁰²

Manus'suz evliliklerde, evlenen kadının üzerinde, kocasının ailesine dahil olmasını sağlayacak egemenlik olan *manus*'un kurulmuyor olması dolayısıyla kocasıyla arasında hukuki bir bağdan bahsedilememesi, kadının, kocasının ölmesi halinde, onun miras hakkından faydalanamaması sonucunu doğurur. Zira, *manus* tesis edilmeksizin gerçekleştirilen evliliklerde, kadın, kocasının veya kocasının aile babasının egemenliği altına giremediği için, kocası ve kocasının ailesi ile arasında *agnatio* hısımlığı kurulmaz, ki bu hısımlık, *Ius Civile*'nin tanıdığı tek hısımlıktır. Dolayısıyla, kocası ve çocukları ile arasında hısımlık kurulmayan kadın, hısımlık ilişkisine dayanarak mirasçı olamaz.¹⁰³ Bu husus da, *manus*'lu evliliklerin tercih edilmesine neden teşkil etmektedir.

---

¹⁰¹ EMİROĞLU, Haluk: Roma Hukukunda Kadının Durumu, (Kadın), Ankara, 2003, s. 35; EMİROĞLU, Haluk: "Roma Klasik Hukuk Dönemi'nde Mal Rejimleri", (Mal Rejimleri), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 50, Sa. 3, Ankara, 2001, s. 175.

¹⁰² KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 159.

¹⁰³ KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: Roma Hukukunda İntifa Hakkı (*Ususfructus*), (*Ususfructus*), Ankara, 1998, s. 22.

Evliliğin, yasaların da müdahil olduğu bir kurum olması, Roma Hukukunda *manus*'lu evliliklerin yapılmış olmasının bir başka nedenini teşkil etmektedir. Nitekim, evlilik, kadın ve erkeğin ömür boyu bir birliktelik sürdürmeleri ve Roma vatandaşı çocuklar dünyaya getirmeleri için yasal yollardan bir araya gelmeleri olarak addedilmiştir. Eski Roma hukukuna göre, böylesi bir birliktelik, kadın açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.¹⁰⁴ Nitekim, en eski dönemlerde, koca, karısının üzerinde evlilik dolayısıyla bir egemenlik, yani *manus* kurmadığı ve kadın tüm varlığıyla beraber kocasının ailesine bir kız evlat statüsüyle dahil olmadığı sürece, böylesi bir evliliğin tamamen yasal bir birlikte olduğu kabul edilemez.¹⁰⁵

Bunun yanı sıra, evliliğin *manus* tesis edilmeden gerçekleştirilmesi, kocanın, kendisini evlilik birliği içerisinde güvende hissetmemesine neden olur; zira kadının *paterfamilias*'ı, *patria potestas*'ı altında bulunan kızını, her an kocadan geri alabilir.¹⁰⁶ Her ne kadar, *manus* tesis edilmeksizin gerçekleştirilen bir evlilikte, evli kadının babası, fiilen kızını kocasından ayıramıyor olsa da, evlilik birliğinin kadının *paterfamilias*'ı tarafından resmi olarak sona erdirilmesi mümkündür.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ ROBY, Henry John: Roman Private Law in Times of Cicero and of the Antonines, Vol. 1., Cambridge, 1902, s. 127.

¹⁰⁵ SOHM, Rudolph: A Textbook of the History and System of Roman Private Law (Translated By LEDLIE, James Crawford), London, 1907, s. 452; ROBY, s. 127.

¹⁰⁶ AYİTER, Dos, s. 22; GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 90.

¹⁰⁷ GÖNENÇ, Fulya İlçin: "Roma Hukukunda Boşanma (*Divortium*)", (Boşanma), Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 7, Sa. 1-2, Erzincan, 2003, s. 648-649.

Hukuki ilişkilerin yanı sıra, dini örgütlenme şekli de, Roma'da evliliklerin *manus*'la yapılmasının nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Roma'da her ailenin kendine ait dini inancı ve ibadeti vardır. Bu durumda, evlenen kadının, kendi ailesinden ayrılmadan kocasının ailesine de dahil olması ya da en azından kocasının ailesi ile de bağlantılı hale gelmesi, iki bağımsız din ile aynı anda bağlantılı hale gelmesi sonucunu doğurur ki bu, Roma toplumu için imkansız bir sonuçtur. Dolayısıyla, bu fiili durum, evlenen kadını kendi babasının dinine bağlı kalmakla kocasının veya onun aile babasının baba egemenliği altına girerek onun dinine bağlı hale gelmek konusunda bir karar vermeye zorlar. Kocasının ailesi ile bağlantılı hale gelebilmesi için, kadının, *manus*'u tesis ederek, kendi ailesinden gerek hukuki anlamda gerekse dini bağlar kapsamında ayrılması zorunludur.¹⁰⁸

Manus'lu evliliklere temel oluşturan bir diğer neden, Roma'dan başka pek çok toplumda da görülen, çocuklar üzerinde hakimiyet kurmanın, anne üzerinde hakimiyet kurmaya bağlı olduğu anlayıştır. Bu düşünceden hareketle, meşru çocuklar edinmenin tek yolu, evliliklerin gerçekleşmesinde *uxor*'un üzerinde *manus*'un tesis edilmesi olarak görülmüştür.¹⁰⁹ Ancak, yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere, evlilik *manus*'lu olsun veya olmasın, meşru olduğu sürece, bu evlilikten doğan çocuklar, doğrudan doğruya baba egemenliğine tabi olurlar. Dolayısıyla, bu açıklamanın kabulü, yine yukarıda izah ettiğimiz üzere, ancak Roma'nın ilk dönemlerinde meşru evlilik yapmanın tek yolunun *manus*'lu evlilik gerçekleştirmek olduğu görüşü kapsamında mümkündür.

---

¹⁰⁸ RADO-BASMAN, s. 534, GÖNENÇ, Kadın, s. 61-62.

¹⁰⁹ RADO-BASMAN, s. 534.

Tüm bu açıklamalarımızın yanı sıra, dul kalması halinde, *manus*'un *uxor*'a sağladığı iki temel avantaj söz konusudur: Birincisi, *manus*'lu bir evlilik gerçekleştiren kadının kocası, vasiyetnamesinde, karısına, kendi vasisini seçme hakkını verebilir.¹¹⁰

Gai. Ins. 1. 150.: "In persona tamen uxoris quae in manu est recepta est etiam tutoris optio, id est ut liceat ei permittere quem uelit ipsa tutoem sibi optare hoc modo: TITIAE UXORI MEAE TUTORIS OPTIONEM DO ..."

Gai. Ins. 1. 150.: "Tutor, manus'u altındaki karısına vasisini tercih etmek üzere vasiyette bulunabilir, bir başka deyişle, şu sözleri söyleyerek, karısının, isteyeceği bir vasiyi atmasına izin verir: TITIA'YA, KARIMA, KENDİ VASİSİNİ SEÇMEYİ VASİYET EDİYORUM..."

Ve ikinci olarak, kadının vasiyetname yapabilme ehliyeti açısından, kadın lehine bir durum ortaya çıkmaktadır. Roma'nın ilk dönemlerinde, kadınların vasiyetname yapabilmeleri için, egemenlik altından çıkmalarını sağlayacak üçüncü bir kişiye, *coemptio*'sunun yapılması gerekli kılınmıştır.¹¹¹ Ancak, *manus* altına

---

¹¹⁰ GARDNER, Women, s. 11 – 12.

¹¹¹ KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: Roma Hukukunda Vasiyet (*Testamentum*), (*Testamentum*), Ankara, 2007, s. 111.

girmekle, kadın, statü değişikliği (*capitis deminutio*)¹¹² yaşaması nedeniyle, ayrıca bir *coemptio*'ya ihtiyaç duymaksızın, vasiyetname yapabilir.¹¹³

Gai. Ins. I. 115. a.: “Olim etiam testamenti faciendi gratia fiducia fiebat coemptio; tunc enim non aliter feminae testaenti faciendi jus habebant, exceptis quibusdam personis, quam si coemptionem fecissent remancipataeque et manumissae fuissent: sed hanc necessitatem coemptionis faciendae ex auctoritate diui Hadrian senatus remisit.”

Gai. Ins. I. 115. a.: “Daha eski zamanlarda, vasiyet yapabilme ehliyeti fiduciaria coemptio ile kazanılırdı, zira hiçbir kadın, belirli bazı kişiler hariç, coemptio yapılmadığı ve remancipatio'su yapılmadığı ve sonrasında azatlanmadığı sürece, kendi malvarlığı üzerinde

---

¹¹² *Gaius*, üç *capitis deminutio* halinden bahseder: *capitis deminutio maxima*, özgürlüğün kaybedilerek köle haline gelmesi, *capitis deminutio media*, vatandaşlığın kaybedilerek Roma vatandaşlığından çıkılması ve yabancı olunması, *capitis deminutio minima* ise, aile karşısındaki statünün değişerek, bir paterfamiliasın egemenliğine girilmesi veya böylesi bir egemenlikten çıkılması anlamına gelmektedir: UMUR, Ziya: Roma Hukuku (Umumi Mefhumlar – Hakların Himayesi), İstanbul, 1970, s. 38. *Uxor*'un *manus* altına girmesi, bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, *capitis deminutio minima* teşkil eder.

¹¹³ GARDNER, Women, s. 11-12; WATSON, Alan: The Law of Succession in the Later Roman Republic, (Succession), Oxford, 1971, s. 22.

vasiyetname yolu ile tasarrufta bulunmaya ehil değildi: ancak bu *coemptio* zorunluluğu, *Hadrian*'ın kanun teklifi üzerine, yürürlükten kaldırılmıştır.”

Roma'da ortalama insan ömrü ve erken yaşta ölen *paterfamilias*'ların kız evlatlarının çoğunun evlenecek yaşlardayken *sui iuris* olduğu gerçeği karşısında,¹¹⁴ evlenilen erkeklerin, genellikle, babalardan daha genç olduğu düşünülürse, bu avantajların, *uxor*'un bağımsız olmak için daha fazla beklemesi gerekmesi nedeniyle, bir denkleştirme niteliği taşıdığı görülebilir.¹¹⁵

Son olarak belirtmek gerekir ki, bazı önemli görevlerde bulunabilmenin şartı, kendisi de *confarreatio* ile doğmuş olması gereken bir rahibin bulunduğu, *confarreatio* ile *manus*'un tesis edilmesi suretiyle bir evlilik gerçekleştirmek ve böylesi bir evlilikten doğmuş olmaktır. Şu halde, bu görevlerde bulunabilmek için, *confarreatio* ile *manus*'un tesis edildiği açıktır.

Gai. Ins. 1. 112.: “...Quod ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est Diales Martiales Quirinales, item reges sacrorum nisi ex farreatis nati non leguntur; ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt.”

---

¹¹⁴ TREGGIARI, Susan: "Divorce Roman Style: How Easy And How Frequent Was It?", Marriage, Divorce and Children in Ancient Rome, Edited by RAWSON, Berly, Oxford, 2004, s. 32.

¹¹⁵ GARDNER, Women, s. 12.

Gai. Ins. 1.112.: “... bu kanun hala kullanımdadır: Jüpiter, Mars ve Quintus rahipleri olan *flamines maiores* görevleri ile *Diales Martiales Quirinales* görevini yalnızca *confarreatio* ile gerçekleştirilmiş evliliklerden doğan kişiler yerine getirebilir. Bu kişiler, kendileri de *confarreatio* yolu ile evlenmemişlerse, bu ruhbanlık görevlerinde bulunamazlar.”

C. *Conventio in Manum* İşleminin Tesisi Türleri

Manus, conventio in manum adı verilen ve yalnızca kadınlar için düzenlenebilen bir hukuki işlemin yapılması yoluyla kurulur. *Conventio in manum*, kadının, kocasının veya kocasının aile babasının *manus*'una tabi olması için yapılan bir anlaşma olarak nitelenebilir.¹¹⁶

Evlenen kadının, kocasının veya kocasının aile babasının baba egemenliğine girmesini sağlayan *conventio in manum* işleminin yapılabilmesinin üç yöntemi vardır:¹¹⁷

---

¹¹⁶ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 91.

¹¹⁷ EMİROĞLU, Kadın, s. 39; GARDNER, Women, s. 12; DI MARZO, s. 172; GÜNEŞ CEYLAN: Evlenme, s. 92; VOCI, Pasquale: Istituzioni di Diritto Romano, Milano, 2004, s. 516; ROBY, s. 68; BRINI, s. 48; LOOPER – FREIDMAN, s. 282.

- Usus
- Confarreatio
- Coemptio

Gai. Ins. I. 110.: "Olim itaque tribus modis in manum conueniebant: usu, farreo, coemptione."

Gai. Ins. I. 110.: "Önceden kadınların manus altına girdiği üç yöntem vardı: usus, confarreatio, coemptio."

Bu işlemlerin tamamının XII Levha Kanunlarında tanımlanan işlemler olduğuna dair açık bir bilgi bulunmasa da, Looper – Freidman, bu yöndeki görüşlerin kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Looper- Freidman'a göre, bu işlemlerden bahseden dört metnin dördünün de *usus, confarreatio, coemptio* sırasını izliyor olması, diğer kurumlar eşit düzeyden özgünken, bu işlemlerden bu sıra ile bahseden bütün metinlerin aynı gramer yapısına sahip olması ve bütün metinlerin, daha yaygın olan *confarreatio* yerine *far* veya *farreum* ifadelerini kullanıyor olması karşısında en ikna edici açıklama, bu işlemlerin üçünün de temelini, kendilerinden daha eski bir kurumdan alıyor olmalarıdır.¹¹⁸

Yine, buradan hareketle, kaynağın oldukça yetkin, ve farklı dönemlere ait farklı dört kişi tarafından aktarılabilmesi için yaygın şekilde bilinen bir kaynak

---

¹¹⁸ LOOPER – FREIDMAN, s. 282.

olması gerektiğine işaret etmekte; bu tanıma uyan bilinen tek kaynağın XII Levha Kanunları olduğunu belirtmektedir.¹¹⁹

Bu görüşün kabulü ile söylenebilir ki, XII Levha Kanunları zamanında, *manus*, bu üç işlemten biri ile tesis edilmektedir ve evlilikten ayrılmıştır.¹²⁰

Bu işlemlerden dini bir tören olan *confarreatio*¹²¹ ve kadının farazi satışı şeklinde gerçekleştirilen *coemptio*¹²² genellikle evlilik birliğinin kurulması ile eş zamanlı olurken, *usus*'a başvurulması halinde *manus* ancak bir yıllık bir sürenin sonunda etkin hale gelir.¹²³

1. *Usus*

Evlenen bir kadının, bir yıl süre ile ve kesintisiz olarak kocasının evinde kalması ile kocasının ya da kocasının aile babasının baba egemenliği altına girmesini sağlayan usul *usus*'tur.¹²⁴ Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere, XII Levha Kanunları'nın *usus*'u düzenleyen hükmüne göre, evlenen kadının, bir yıl boyunca

---

¹¹⁹ LOOPER – FREIDMAN, s. 282.

¹²⁰ LOOPER – FREIDMAN, 282.

¹²¹ SOHM, s. 453; KOSCHAKER/AYİTER, s. 315; LOOPER – FREIDMAN, s. 282.

¹²² GARNER, Women, s. 12.

¹²³ GARDNER, Women, s. 12; LOOPER – FREIDMAN, s. 284.

¹²⁴ LOOPER – FREIDMAN, s. 283.

aralıksız olarak kocasının evinde kalması halinde, başka bir işleme gerek kalmaksızın, kendiliğinden kocasının *manus*'u altına girdiği kabul edilmektedir.¹²⁵

Gai. Ins. 1. 111.: “Utu in manum conunibat, quae anno continuo nupta perseuerabat; quia enim ueluti annua possessione usucapiebatur, in familiam uiri transibat filiaeque locum optinebat...”

Gai. Ins. 1. 111.: “Kadınlar bir yıl evli kalırlarsa manus altına girerlerdi: Böylesi bir bir yıllık zilyetlik, bir çeşit zamanaşımı işletirdi ve kadını, kocasının ailesine, kocasının kızı durumunda dahil ederdi...”

Koschaker ve Ayiter, bu kurumu, ev adına yapılan alışverişlerde, işlemin kimin adına yapıldığını bilmek isteyen üçüncü kişilerin, kadın ve erkeğin belirli bir süre birlikte yaşamasından bu sonucu çıkarabilecek olmaları ile açıklamıştır.¹²⁶

Bu niteliği itibarıyla, *usus*, taşınırlarda mülkiyetin kesintisiz bir yıllık zilyetliğin sonucu olarak zaman aşımıyla kazanılması ile paralellik göstermekte¹²⁷;

---

¹²⁵ WATSON, Alan: The Law of Persons in The Later Roman Republic, (Persons), Oxford, 1967, s. 19; ROBY, s. 68.

¹²⁶ KOSCHAKER/AYİTER, s. 315.

¹²⁷ ROBY, s. 68.

ve dolayısıyla *usucapio*'nun bir tezahürü olarak nitelenmektedir.¹²⁸ Nitekim, *usus*, en eski dönemlerde, zilyetliği karşılamak için kullanılan bir terim olmuştur.¹²⁹

Bununla birlikte, XII Levha Kanunları'nda, kocasının veya onun aile babasının baba egemenliği altına girmek istemeyen kadına, kocasının evini üç gün üst üste terk ederek, *manus*'un, taşınırlara mahsus zamanaşımı kurallarına benzer bir düzenleme olan¹³⁰ *usus* yoluyla kurulmasını engellemek hakkını tanımıştır.¹³¹

Gai. Ins. 1. 111.: "...Itaque lege duodecim tabularum cautum est; ut si qua nollet eo modo in manum mariti conuenire, ea quotannis trinocatio abesset atque eo modo cuiusque anni (usum) interrumperet: sed hoc

---

¹²⁸ VOICI, s. 516; SMITH, s. 741; XII Levha Kanunları, 6. 3.: "*Usus auctortitas fundi biennium est, ceterarum rerum omnium annus est usus.*", XII Levha Kanunları, 6. 3.: "Gayrimenkullerin kazandırıcı zamanaşımı ile iktisabı ve zapta karşı teminat borcu iki yıl, diğer malların bir yıl sürer." GÜNAL, Nadi: Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanaşımı İle Mülkiyetin İktisabı (*Usucapio*), Ankara, 2006, s. 39.; *D. 41. 3. 3.*: "*Usucapio est adiectio dominii per continuationem possessionis temporis lege definiti.*", *D. 41. 3. 3.*: "*Usucapio*, kanun tarafından belirlenen bir süre boyunca devam eden zilyetlikle mülkiyetin iktisabı yoludur.": GÜNAL, s. 44.

¹²⁹ GÜNAL, s. 39. Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜNAL, 39 vd.

¹³⁰ GÖNENÇ, Kadın, s. 68; GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 95.

¹³¹ EMİROĞLU, Kadın, s. 40; RADO – BASMAN, s. 539; GARDNER, Women, s. 13; KOSCHAKER/AYİTER, s. 315; DI MARZO, s. 172; GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 95 – 96; ROBY, s. 68-69; LOOPER – FREIDMAN, s. 283.

totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine obliteratum est."

Gai. Ins. 1. 111.: "...Bu nedenle, XII Levha Kanunları, bu şekilde kocasının *manusu* altına girmek istemeyen kadınlar için evden üç gece ayrı kalmalarına ve böylece her yıl *usus*'u kesmelerine olanak sağladı: ama bu kanun kısmen hukuk ile kısmen de uygulanmayarak yürürlükten kalkmıştır."

Gellius, Noctae Atticæ 3. 2. 12. ve 13.: "*Q. Quoque Mucius iureconsultum dicere solitum legi non esse usurpatam mulierem, quae, cum Kalendis Ianuariis apud virum matrimonii causa esse coepisset, ante diem IV. Kalendis Ianuarias sequentes usurpatum issetinun enim posse impleri trinoctium quod abesse aviro usurpandi causa ex duodecim tabulis (V 14) deberet, quoniam tertiae noctis posterioris sex horae alterius anni essent qui inciperet ex Kalendis"*

Gellius, Noctae Atticæ 3. 2. 12. ve 13.: "*Q. Mucius, 1 Ocak'tan itibaren evlilik nedeniyle kocasıyla birlikte yaşamaya başlayan kadının, 29 Aralık'ta kocası tarafından zamanaşımı ile kazanılmasının mümkün olmayacağını belirtme gereksinimi duymuştur. XII Levha Kanunları'na göre, kadının, aynı yıl içinde birbirini izleyen üç gece kocasından ayrı olması koşulu burada gerçekleşmemiştir. Çünkü, son gecenin altı saati, yılbaşı ile başlayan yeni yıla aittir."*

Kadının bu şekilde evden üç gece ayrı kalması, evlilik birliği açısından herhangi bir sonuç doğurmaz. Zira bu ayrılık, yalnızca, evlilikten ayrı bir kurum olan *manus*'un tesisinin önlenmesine ilişkindir.¹³²

Bahsedilen bu yöntem, *manus*'suz evliliklerin gerçekleştirilmesine temel oluşturmuştur.¹³³

Yukarıdaki metinler ve açıklamaların bizi doğrudan ulaştırdığı sonuç, *usus* iradesinin, evlenme iradesinden tamamen ayrı olduğudur.¹³⁴ Söz konusu metinlerde netlik kazanan bir diğer husus ise, kadının *manus* altına girmemek yönündeki iradesinin, evden birbirini takip eden üç gece ayrı kalmaması halinde, önem arz etmediğidir.¹³⁵ Aynı şekilde, üç gecelik evden ayrı kalmanın, *manus*'un tesisini engellemek iradesiyle olması da aranmaktadır.¹³⁶ Bir başka ifadeyle, *usus*'u kırmak için üç gece evden ayrı kalmanın, *possessio*'yu (zilyetliği) kırmak iradesiyle birlikte olması gerekir.¹³⁷ Burada söz konusu olan irade, sadece *manus*'un tesisini engellemeye yönelik olduğu için, bir yıllık sürenin *trinoctium usurpandi* ile kesilmesi, evliliğin devamlılığı üzerinde bir etkiye sahip değildir.¹³⁸

---

¹³² KOSCHAKER/AYİTER, s. 315.

¹³³ DI MARZO, s. 172.

¹³⁴ WATSON, Persons, s. 21.

¹³⁵ ROBY, s. 69.

¹³⁶ ROBY, s. Persons, 9; LOOPER – FREIDMAN, s. 283.

¹³⁷ WATSON, s. 20; ROBY, s. 69.

¹³⁸ GÖNENÇ, Kadın, s. 69.

Mevcut metinlerden, kocanın iradesinin *usus*'un tesisi ile ilgisinin olup olmadığı, ilgili ise, evlenme ile kocanın gereken irade beyanında bulunmuş sayılıp sayılmayacağı ya da bu konuda bir irade beyanını mecburi olup olmadığı anlaşılammaktadır.¹³⁹

Looper – Freidman'ın aktardığı şekli ile, Levy – Bruhl, *trinoctium*'un, başlangıçta, *uxor*'a değil, istenmeyen ya da başarılı olmayan bir evliliğin bitirilmesi için, kocaya tanınan bir araç olduğu görüşündedir.¹⁴⁰ Ancak Looper – Freidman, bu görüşün, XII Levha Kanunları döneminde, boşanmanın, yalnızca *uxor*'dan evin anahtarları alınarak kadını evden uzaklaştırmak suretiyle gerçekleştirilebiliyor olduğu kuralı ile bağdaşmadığını ifade etmektedir.¹⁴¹

Usus, *manus*'un tesisi yöntemlerinin ilk önce ortadan kalkandır. *Gaius*, *usus*'un ortadan kalkmasını kanunlara ve kısmen de uygulamasının son bulmasına bağlamıştır.¹⁴² Ne var ki, zamanaşımı ile *usus*'un gerçekleştirilmesinin bir sonucu olarak *manus*'un tesisinin söz konusu olduğu ve *manus*'u tesis etmemek için yerine getirilmesi gereken birtakım davranışlar ve irade beyanları mecburi iken, tesisi için

---

¹³⁹ WATSON, *Persons*, s. 20.

¹⁴⁰ LOOPER – FREIDMAN, s. 288.

¹⁴¹ LOOPER – FREIDMAN, s. 288.

¹⁴² *Gai. Ins. 1. 111.*: "...: *sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine obliteratum est.*", *Gai. Ins. 1. 111.*: "...: ama bu kanun kısmen hukuk ile kısmen de uygulanmayarak yürürlükten kalkmıştır."

böylesi hiçbir gerekliğin öngörülmediği bir kurumun uygulanmamasının tespiti – diğer *conventio in manum* işlemlerinden birine başvurulmadığı sürece – oldukça güçtür.¹⁴³

Bu durum dolayısıyla karşılaşılmış olması muhtemel temel sorun, ölüm ile birlikte ortaya çıkacak veraset hususudur.¹⁴⁴ Evliliğin *cum manu* veya *sine manu* olması durumuna göre mirasçılarının belirlendiği bir hukuk düzeninin doğal bir gerekliliği olarak, ölüm halinde, evliliğin *cum manu* mu yoksa *sine manu* mu olduğu sorusunun cevaplandırılması zorunluluğu söz konusu olur. Ne var ki, mevcut metinlerde, bu soruyu cevaplandırabilecek bir düzenleme görmek zordur.¹⁴⁵

Cicero, kural olarak evliliğin *sine manu* olduğunu kabul etmiştir ki *Cicero*'nun bu kabulü, ancak yaşadığı dönem itibariyle *cum manu* evliliklerin son derece nadir olduğu gerçeğine dayandırılabilir.¹⁴⁶ Nitekim, *cum manu* evliliklerin bu kadar nadir görüldüğü bir dönemde, kadının, evden üç gecelik bir ayrılığının söz konusu olmaması durumunda, kendiliğinden *manus* altına girdiğini söylemek mümkün değildir.¹⁴⁷

---

¹⁴³ WATSON, *Persons*, s. 20.

¹⁴⁴ WATSON, *Persons*, s. 20.

¹⁴⁵ WATSON, *Persons*, s. 20-21.

¹⁴⁶ WATSON, *Persons*, s. 21.

¹⁴⁷ WATSON, *Persons*, s. 21.

Her ne kadar, doktrinde, *usus*'un gerçekleşmesiyle *manus*'un kuruluşuna kadar geçen bir yıllık süre içerisinde, geçerli bir evliliğin var olduğu ve dolayısıyla *manus* ile evlilik arasında herhangi bir ilişki bulunmadığı görüşü hakim olsa da, Pugliese, bu konuda aksi kanıdadır. Pugliese'ye göre, *coemptio* veya *confarreatio* olmaksızın yapılan evlilikler geçerli değildir. Pugliese, bunun kanıtı olarak boşanma irade ve şeklini ileri sürmüştür. Buna kapsamda, *usus*'un *manus*'un kurulması için kullanıldığı dönemlerdeki boşanmalar, ancak ve ancak kocanın boşanma iradesinin varlığı halinde ve bazı şekli işlemlerin yapılması ile gerçekleşebilirken, *usus*'un gerçekleşmesi ile *manus*'un tesisine kadar geçen bir yıllık süre içerisinde, erkeğin istediği şekilde kadını evden kovması veya kadının istediği zaman evi terk etmesinin mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Bu nedenle, Pugliese'ye göre, ancak ortak yaşamın bir yıl süre ile devam etmesi halinde *manus*'un tesisi ile geçerli bir evlilik birliği kurulmuş olur.¹⁴⁸

Belirtmek gerekir ki, Pugliese'nin bahsetmiş olduğu şart ve koşullar, evlilik birliğinden bağımsız olarak tesis edilen *manus*'un ortadan kaldırılabilmesi için aranan şekli şartlardır. Nitekim, evlilik birliğinin fiilen tüm unsurları ile sona erebilmesi için, *usus*, *coemptio* veya *confarreatio* yolu ile kadın üzerinde kurulan *manus*'un kaldırılması gerekir ki bu ancak, *remancipatio* veya *diffareatio* adı verilen işlemlerden birinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olur.¹⁴⁹ Anılan bu işlemler, doğrudan doğruya boşanmayı gerçekleştiren işlemler olmayıp; yalnızca, *manus*'u sona erdirerek erkeğin kadının üzerindeki egemenliğini ortadan kaldırır. Kaldı ki,

---

¹⁴⁸ PUGLIESE, s. 345.

¹⁴⁹ GÖNENÇ, Kadın, s. 114.

Roby'nin de bahsettiği üzere, *usus* ile *manus*'un tesis edildiği evliliklere ilişkin olarak, boşanma ile ilgili herhangi bir özel düzenleme mevcut değildir.¹⁵⁰

Nitekim, *Gaius*'un aşağıda yer alan metni de, evlilik *manus*'un birbirinden tamamen bağımsız nitelikte olduğunu ortaya koyar niteliktedir:

Gai. Ins. 2. 139.: "*Idem iuris est, si cui post factum testamentum uxor in manum convenient, vel quae in manu fuit nubat.*"

Gai. Ins. 2. 139.: "Evli bir kadın daha önce vasiyetname yapmış birinin *manus*'u altına geçerse veya *manus* altında olan bir kadın evlenirse aynı hükümler uygulanır."

Aynı doğrultuda, Looper – Freidman, kadın ve erkeğin geçerli bir evlilik yaptığının kabul edilmemesi halinde, bu bir yıllık süre içerisinde doğan çocukların, ailesi ile olan hısımlık ilişkileri hususunda sorun yaşanacağını ifade etmiş, buradan hareketle, *manus*'un, bir yıllık sürenin dolmasıyla birlikte tesis edileceğini, ancak, bir yıllık sürenin başlangıcından itibaren hukuken geçerli bir evliliğin var olduğunu belirtmiştir.¹⁵¹

---

¹⁵⁰ ROBY, s. 134.

¹⁵¹ LOOPER – FREIDMAN, s. 286.

Doktrinde hakim olan görüş, *Augustus* Dönemi'nde bu yöntemin uygulanması ile *manus*'un tesisine, tüm hüküm ve sonuçlarıyla son verildiği yönündedir.¹⁵²

2. *Confarreatio*

Confarreatio, usus ve hatta *coemptio*'ya göre, şekli şartların çok daha baskın olduğu ve bunun yanı sıra dini öğeler de içeren bir *conventio in manum* işlemidir.¹⁵³ *Gaius*'un metnine göre, Jüpiter'e *farreus* unundan yapılan bir çöreğin sunulduğu ve belirli birtakım sözlerin söylendiği bu törende, kadınla erkeğin ömür boyu bir arada olması ve kadının *manus* altına girmesi için gerekli seremoninin gerçekleştirilmesi söz konusudur.¹⁵⁴ Bu diğer törensel işlemler, karı ve kocanın kurmuş olduğu dini ve siyasi birliğin ateş ve su ile temsili ve karı ve kocanın evlenme sırasında ellerini birbirine sürerek evlenme iradelerini göstermeleridir.¹⁵⁵

---

¹⁵² GÖNENÇ, Kadın, s. 69; EMİROĞLU, Kadın, s. 40; GARDNER, Women, s. 13; DI MARZO, s. 172.

¹⁵³ SOHM, s. 453.

¹⁵⁴ SOHM, s. 453; Looper – Freidman, *confarreatio*'nun, hem *manus*'u hem evlilik birliğini kurduğunu ifade etmektedir, LOOPER – FREIDMAN, s. 282. Ancak bu görüş değerlendirilirken, *manus* ve evlilik kurumlarının birbirinden ayrı olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

¹⁵⁵ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 93.

Gai. Ins. 1. 112.: “Farreo in manum conueniunt per quoddam genus sacrificii, quod Ioui Farreo fit; in quo farreus panis adhibetur, unda etiam confarreatio dicitur; conplura praeterea huius iuris ordinandi gratia cum certis et sollemnibus uerbis praesentibus decem testibus aguntur et fiunt. Quod ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est Diales Martiales Quirinales, item reges sacrorum nisi ex farreatis nati non leguntur; ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt.”

Gai. Ins. 1. 112.: “Manus'un tesisine yarayan bir diğer işlem, conferratio, Jüpiter'e sunulan bir adaktır ki bu törende, törenin ismini kendisinden aldığı, kavuzlu buğdaydan (far) yapılan bir çörek kullanılır ve bu temlikin törenselleştirilmesinde, on şahidin huzurunda birtakım geleneksel sözlerle birlikte diğer bazı işlemler ve şeyler yapılır: ve bu kanun hala kullanımdadır: Jüpiter, Mars ve Quintus rahipleri olan flamines maiores görevleri ile Diales Martiales Quirinales görevini yalnızca confarreatio ile gerçekleştirilmiş evliliklerden doğan kişiler yerine getirebilir. Bu kişiler, kendileri de confarreatio yolu ile evlenmemişlerse, bu ruhbanlık görevlerinde bulunamazlar.”

Yukarıdaki metinden de anlaşılacağı üzere, Gaius'un döneminde, confarreatio, yalnızca flamen dialis ve pontifex maximus açısından uygulama alanı bulmuştur.¹⁵⁶ Söz konusu kahinler ve papazlara, confarreatio ile yapılmış bir

---

¹⁵⁶ ROBY, s. 69; GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 93.

evlilikten doğmadıkları ve kendileri de böylesi bir evlilik yapmadıkları sürece, bu görevleri üstlenmek hakkı verilmemiştir.¹⁵⁷

Augustus Dönemi'nde, *Flaminica Dialis* davasına konu olan bir olayda, kadının sadece dini törenlerin dikkate alınması nedeniyle kocasının *manus*'u altında olduğu dile getirilmiştir.¹⁵⁸

Gai. Ins. 1. 136.: “Maximi et Tuberonis cautum est, ut haec quod ad sacra tantum uideatur in manu esse, quod uero ad ceteras causas proinde habeatur, atque si in manum non conuenisset.”

Gai.Ins. 1. 136.: “Confarreatio ile kocasının manus'u altına giren bir kadın bu nedenle babasının egemenliğinden çıkmaz, ki bu husus Maximus ve Tubero consul'lerinin halk meclislerince Jüpiter rahibeleri dikkate alınarak ifade edilmiştir, ki bu kadınlar sadece dini itaat endişeleri açılarından evlilikte manus altına girerler, böylesi bir tabiiyetle evli kadının statüsü diğer açılardan etkilenmez.”

Doktrinde bir görüş, *conventio in manum*'un ilk yönteminin, *manus*'un kurulması anının, evlenme ile aynı ana denk düştüğü gerekçesiyle, *confarreatio* olduğunu kabul eder. Ne var ki, gene bir görüşe göre, yalnızca tarımın gelişmiş olduğu bir dönemde kullanılıyor olabilecek nitelikli bazı ürünlerin, *confarreatio*

---

¹⁵⁷ ROBY, s. 69.

¹⁵⁸ ROBY, s. 69-70.

işleminin yapıldığı törende kullanılıyor olması, bu görüşün isabetli olmadığına işaret eder.¹⁵⁹

Coemptio ile *manus*'un tesisi halinde, kocanın, evlilikten kaynaklanan birlikte yaşamak hakkı karısı üzerinde sahip olduğu egemenlik hakkının bir sonucu iken, *confarreatio* ile *manus*'un tesis edilmesi halinde, kocanın karısı üzerinde egemenlik sahibi olması, *confarreatio* töreninin kendisine vermiş olduğu evlilikten kaynaklanan birlikte yaşamak hakkının bir sonucudur.¹⁶⁰

Confarreatio, *patricius*'lara hasredilmiş bir *conventio in manum* işlemidir. *Coemptio*, *patricius* veya *pleb*, herhangi bir Roma vatandaşı tarafından başvurulabilen bir işlemken, *confarreatio* ile *manus*un tesisi, sadece *patricius*'lara özgülenmiştir.¹⁶¹

Yalnızca *confarreatio* ile *manus*'un tesis edildiği evliliklerde, kadın, kocanın tek taraflı boşanma iradesi ile boşanmaktan, *diffarreatio*'nun zorunlu kılınması ile korunmuştur.¹⁶² Böylesi bir evliliğin sona erdirilmesinin bir yolu olarak *diffarreatio*'dan *Festus* tarafından bahsedilmiştir.¹⁶³ Buna göre, *confarreatio* ile kurulmuş bir evlilik, fiilen ve gerçek anlamda, ancak *confarreatio*'nun tersi bir dini

---

¹⁵⁹ RADO-BASMAN, s. 539.

¹⁶⁰ SOHM, s. 453.

¹⁶¹ SOHM, s. 453.

¹⁶² SOHM, s. 475.

¹⁶³ ROBY, s. 70.

tören olan *diffareatio*'nun gerçekleştirilmesi ile *uxor* üzerindeki *manus*'un ortadan kalkması halinde sona erer.¹⁶⁴

Confarreatio, *Principatus* Dönemi'nde hukuki etkisini yitirip dini ayin olarak kullanılır hale gelmiş, M.S. 4. yüzyılda Hıristiyanlığın kabulünün doğal bir sonucu olarak, tamamen ortadan kalkmıştır.¹⁶⁵

3. *Coemptio*

Gaius'un farazi bir satış olarak nitelediği *coemptio*, *manus*'un tesisi için, evlilikle birlikte ya da evlilik olmaksızın başvurulabilen bir *conventio in manum* işlemidir.¹⁶⁶ Klasik Hukuk Dönemi'nde, evlenmeden çok kadının vasi değiştirmesi amacıyla gerçekleştirilen *coemptio*, *mancipatio* adı verilen eski satın alma yöntemi ile kadının –itibari şekilde- satın alınması anlamına gelmektedir.¹⁶⁷

Gai. Ins. 1. 114.: "Potest autem coemptionem facere mulier non solum cum marito suo, sed etiam cum extraneo; scilicet aut matrimonii causa facto coemptio dicitur aut fiducia; quae enim cum marito sua facit coemptionem (ut) aput eum filiae loco sit dicitur matrimonii causa fecisse coemptionem; quae uero alterius rei causa facit coemptionem

---

¹⁶⁴ GÖNENÇ, Kadın, s. 115.

¹⁶⁵ EMİROĞLU, Kadın, s. 39; GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 93.

¹⁶⁶ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 44.

¹⁶⁷ GARDNER, Women, s. 12; AYİTER, Aile, s. 14; RADO-BASMAN, s. 540.

aut cum uiro suo aut cum exrtaneo, ueluti tutelae euitandae causa, dicitur fiduciae causa fecisse coemptionem."

Gai. Ins. 1. 114.: "Kadın, *coemptio* işlemini kocasıyla veya 3. bir kişiyle yapabilir; bu da demektir ki *coemptio* işlemi ile yapılan satış, evlilik amacıyla veya inançlı işlem olarak yapılabilir. Bir koca ile onun evinde kız evlat statüsünü kazanmak amacıyla yapılan *coemptio*, evlilik amacıyla yapılan bir *coemptio*'dur: başka bir amaçla, kocayla veya bir yabancıyla yapılan *coemptio*, örneğin, vesayetten kurtulmak için yapılırsa, inançlı işlem olan bir *coemptio*'dur."

Coemptio, Roma'da pek çok işlemde olduğu gibi, şekli şartların önem taşıdığı bir hukuki işlemdir. Babanın, kızını damada verdiği bu törende, Roma vatandaşı olan beş şahit ve bir de terazi tutan bir kişinin varlığı aranmaktadır.¹⁶⁸ Bu vesileyle, kadın üzerindeki hakimiyetin babadan kocaya geçmesi sağlanır.¹⁶⁹ Dolayısıyla, *conventio in manum*'un gerçekleştirilmesi işlemlerinden biri olan *coemptio*, "farazi" bir satış olarak nitelenmiştir. Bir başka ifade ile, özü itibarıyla bir satıştan ibaret olan işlemin, hakimiyetin devrine hizmet edecek şekilde kullanılması, bu işlemin "farazi" bir satış olarak nitelenmesine neden olmuştur.¹⁷⁰

---

¹⁶⁸ GÖNENÇ, Kadın, s. 67.

¹⁶⁹ GÖNENÇ, Kadın, s. 67.

¹⁷⁰ GÖNENÇ, Kadın, s. 67.

Gai. Ins. 1. 113.: “Coemptione uero in manum conieniunt per mancipationem, id est per quandam imaginariam uenditionem; nam adhibitibus non minus quam v testibus ciuibus Romanis puberibus, item libripende, emit is mulierem, cuius in manum conuenit.”

Gai. Ins. 1. 113.: “Coemptio ile bir kadının üzerindeki manus, kadının mancipatio ya da farazi bir satış ile nakledildiği bir kişiye verilir; erkek, egemenliği altına giren kadını, en az beş yetişkin Roma vatandaşı şahit ile terazi tutan bir kişinin önünde satın alırdı.”

Tam olarak bu noktada, *coemptio* açısından, şekli şartların diğer pek çok hukuki işlemde olduğundan daha fazla önem taşıdığını belirtmek gerekir. Zira, *manus*'un tesisi için *coemptio*'ya başvurulması halinde, bu işlemin evlilik nedeniyle yapıldığının belirtilmesi, kadının işlemin tesisi ile köle durumuna düşmesini engellemek adına önem arz eder.¹⁷¹

İşlemin gerçekleştirilmesinde, erkek kadına, kendisine *materfamilias* olmayı isteyip istemediğini sorar, kadın buna cevaben istediğini bildirir, daha sonra kadın erkeğe kendisine *paterfamilias* olmayı isteyip istemediğini sorar, erkek de cevaben istediğini dile getirir ve yukarıda belirtilen şahitler ile terazi tutan kişi huzurunda, kocanın alıcı gibi yer aldığı ancak bir kölenin ya da çocuğun *mancipatio*'sunda olduğundan farklı bir *formula*'nın kullanıldığı, genel bir *mancipatio* işlemi

---

¹⁷¹ GÖNENÇ, Kadın, s. 67.

gerçekleştirilir.¹⁷² Bu yöntem ile, tıpkı *usus* ve *confarreatio*'da olduğu gibi, kadın, kocasının *manus*'u altına girmekle, onun kölesi konumuna düşmez, kızı ile aynı hukuki statüyü kazanır.¹⁷³

Gai. Ins. 1. 123.: “... Sed differentiae ratio manifesta est, cum a parentibus et a coemptionatoribus idem uerbis mancipio accipiantur, quibus serui; quod non similiter fit in coemptione.”

Gai. Ins. 1. 123.: “... Aradaki farkın nedeni açıktır, çünkü babaları ya da başka şahıslar tarafından mancipatio'su yapılırken kullanılan kelimeler, kölelerin mancipatio'su yapılırken kullanılan kelimeler ile aynıdır; bu durum coemptio ile yapılan devirde yoktur.”

Coemptio, yukarıdaki metinde de yer aldığı üzere, evlilik birliğinin dışında, kadının vasi değiştirmesine hizmet eden bir işlem olarak da kullanılmıştır.¹⁷⁴ Bu işlem, *coemptionator* olarak adlandırılan, kadının vasi değiştirmek için, *manus*'u altına girdiği kişinin, *manus*'un tesisi ile kızı statüsüne giren kadını, kadının istediği bir kişiye vererek kendi *manus*'undan çıkarması suretiyle gerçekleştirilir.¹⁷⁵

---

¹⁷² ROBY, s. 70.

¹⁷³ ROBY, s. 70.

¹⁷⁴ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 45.

¹⁷⁵ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 45; ROBY, s. 72.

Gai. Ins. 1. 115.: "quod est tale: si qua uelit quos habet tutores deponere et alium nancisci, illis auctoribus coemptionem facit; deinde a coemptionatore remancipata ei cui ipsa uelit, et ab eo uindicta manumissa incipit eum habere tutorem, (a) qua manumissa est; qui tutor fiduciarius dicitur, sicut inferius apparebit. "

Gai. Ins. 1. 115.: "Bu, şu usul ile gerçekleştirilir: Mevcut vasisini kaldırmak ve yerine yenisini geçirmek isteyen kadın, bir kişiye, onların da onayı ile kendi coemptio'sunu yapar: bunun üzerine, bu coemptio'nun tarafı olan kişi, kadının vasisi olarak yerine getirilmesine niyetlenen kişiye kadının remancipatio'sunu yapar, ve bu kişi kadını vindicta yolu ile azatlar, ve devamla açıklanacağı üzere, bu azatlama sayesinde onun vasisi, inançlı vasisi, olur."

Coemptio, manus'un tesisi ve kadının vasi değiştirmesi amaçlarının yanı sıra, kadının kendi vasiyetnamesini hazırlayabilmesi için de başvurulan bir yntem olmuştur. Bunun için, aynı şekli şartlar yerine getirilmekle beraber, vasinin değiştirilmesi aranmamıştır. Bu yola başvurulması ile, agnatio bağı sona erer ve kadın, eęer varsa, vasisinin gżetimi ile ya da bazı durumlarda tamamen kendi kendine, kendi malvarlığı üzerinde serbest tasarruf hakkını kazanır.¹⁷⁶ Hadrian'ın

---

¹⁷⁶ ROBY, s. 73.

Dönemi'ne kadar, yalnızca belirli bazı kişilerin *coemptio* olmaksızın vasiyetname yapabilmeleri mümkün olmuştur.¹⁷⁷

Gai. Ins. 1. 115. a.: “Olim etiam testamenti faciendi gratia fiducia fiebat coemptio; tunc enim non aliter feminae testaenti faciendi jus habebant, exceptis quibusdam personis, quam si coemptionem fecissent remancipataeque et manumissae fuissent: sed hanc necessitatem coemptionis faciendae ex auctoritate diui Hadrian senatus remisit.”

Gai. Ins. 1. 115. a.: “Daha eski zamanlarda, vasiyet yapabilme ehliyeti inançlı *coemptio* ile kazanılırdı, zira hiçbir kadın, belirli bazı kişiler hariç, *coemptio* yapmadığı ve *remancipatio*'su yapılmadığı ve sonrasında azatlanmadığı sürece, kendi malvarlığı üzerinde vasiyetname yolu ile tasarrufta bulunmaya ehil değildi: ancak bu *coemptio* zorunluluğu, *Hadrian*'ın kanun teklifi üzerine, yürürlükten kaldırılmıştır.”

Kadın, böylesi bir işlemi kocası ile yapması halinde, her ne sebeple olursa olsun, kadının, üzerinde *manus*'un tesis edilmesi halinde kocasının kızı konumuna geleceği hükmü nedeniyle, *uxor*, *coemptio*'nun yapılış sebebi önem arz etmeksizin, kocasının kız evladı statüsünü kazanır.

---

¹⁷⁷ ROBY, s. 73. Roby'e göre, bu belirlenmiş kişiler, bakire rahibeler, *Flaminica Dialis* ve üç çocuklu doğuştan özgür kadınlardır.

Gai. Ins. 1. 115. b.: "----- femina ----- fiducia causa cum uiro suo fecerit coemptionem, nihilo minus filiae loco incipit esse; nam si omnio qualibet ex causa uxor in manu uiri sit, placuit eam filiae iura nancisci. "

Gai. Ins. 1. 115. b.: "Kadın, kocası ile yalnızca inançlı coemptio yapıyor olsa bile, her ne nedenle olursa olsun, kocasının manus'u altına girmekle onun kızı statüsünü kazanıyor olması nedeniyle, kocasının kız evladı statüsünü kazanır."

Gaius'a göre, kocasına *coemptio* ile satışı yapılan bir kadın ile, yabancı bir kişiye *coemptio* ile satışı yapılan kadın arasında, kadının, kendisine *coemptio*'su yapılan kişiyi, üçüncü bir kişiye *coemptio*'sunu yapmaya zorlayabilmesi bakımından bir farklılık söz konusudur. Buna göre, kadın, eğer *coemptio*'su kocasına yapılmış ise, kocasını, üçüncü bir kişiye yeniden *coemptio*'sunu yapmaya zorlayamazken; yabancı bir kişiye yapılmışsa, onu, üçüncü bir kişiye *coemptio*'sunu yapmak hususunda zorlayabilir.¹⁷⁸

Gai. Ins. 1. 137. a.: "-----quae----- | -----cogere coempti | onatorem potest, ut se remancipet, cui ipse uel | it ----- nihilo magis potest cogere, quam et filia patrem. Sed filia quidem nulla modo patrem

---

¹⁷⁸ ROBY, s. 73.

potest cogere, etiamsi adoptiua sit; haec autem (uirum) repudio misso proinde compellere potest atque si ei numquam nupta fuisset.”

Gai. Ins. 1. 137. a.: “Bir yabancı ile *coemptio* ilişkisi içine giren bir kadınla kocası ile *coemptio* ilişkisi içine giren bir kadın arasında şu fark vardır, ilki, *coemptinator*'u, kendi istediği herhangi birine yeniden *coemptio*'sunu yapmak konusunda zorlamak hakkını haizdir, diğeryse, bir kız evladın babasını zorlayabileceğinin ötesinde buna haiz değildir. Ne var ki, bir *uxor* kocasını, bir boşanma mesajıyla kendisini, sanki hiç evlenmemişler gibi, *manus*'undan çıkarmaya zorlayabiliyorken; bir kız evladın, *adoptio* ile kız evlat olmuş olsa bile, babasını kendisinin *emancipatio*'sunu yapmaya zorlayabilecek hiçbir aracı mevcut değildir.”

Coemptio ile *manus*'un tesis edildiği işlemlerde, evliliği tamamen sona erdirebilmek için, kadın ile kocası arasındaki kız evlat ilişkisinin de ortadan kalkması, yani kadının kocasının egemenliğinden tamamen çıkması gerekir.¹⁷⁹ Bunun için *mancipatio*'nun bir başka kullanımı olan *remancipatio* işlemi gerçekleştirilir.¹⁸⁰

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, *coemptio*'nun, evlilik ile birlikte ya da eş zamanlı olması hususunda bir zorunluluk söz konusu değildir. Bir

---

¹⁷⁹ GÖNENÇ, Kadın, s. 114.

¹⁸⁰ ROBY, s. 134; GÖNENÇ, Kadın, s. 114.

başka ifadeyle, *coemptio* yolu ile *manus*'un tesisi, istenmesi halinde evlenme ile aynı anda ya da evlilik boyunca başka herhangi bir zamanda gerçekleştirilebilir.¹⁸¹

Klasik Hukuk Dönemi'nde, yukarıda bahsedilen sözlerin sadece evlenme iradesinin beyanı haline gelmesi ile, *coemptio*, kullanılan tek *conventio in manum* türü haline gelmiş¹⁸²; *Iustinianus* Dönemi'nde ise ortadan kalkmıştır.¹⁸³

D. *Manus*'un Tesisinin Sonuçları

Yukarıda da açıkladığımız üzere, *Ius Civile*'nin tanıdığı tek hısımlık, *agnatio* hısımlığıdır. Buna göre, aile, aynı baba egemenliğine tabi olanlardan oluşmaktadır. *Manus*'un tesisiyle, bu kurumun en doğrudan sonucu olarak, üzerinde *manus* tesis edilen kadın, kendi ailesinden ayrılarak kocasının ailesine tabi hale gelir.¹⁸⁴ Diğer sonuçlar, bu tabiiyeti takip eden, bir başka ifade ile, kadının dahil olduğu ailenin değişmesinin ortaya çıkardığı sonuçlardır.

Doğrudan bir sonuç olarak, kadın, kocasının ailesinin aile adını alır.¹⁸⁵ Zira, yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere,¹⁸⁶ *gens*'e dahil olanlar arasında *agnatio*

---

¹⁸¹ GÖNENÇ, Kadın, s. 68.

¹⁸² RADO – BASMAN, s. 540; EMİROĞLU, Kadın, s. 39; DI MARZO, s. 172.

¹⁸³ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 45.

¹⁸⁴ BONFANTE, s. 67; OĞUZOĞLU, s. 89.

¹⁸⁵ BONFANTE, s. 67.

¹⁸⁶ Bkz. Yuk. § 1. A.

hısımlığı söz konusu olur ve aynı soyadını taşırlar. *Uxor* da, üzerinde *manus*'un tesis edilmesi ile, *gens*'e tabi hale gelir ve dolayısıyla aynı soyadını kazanır.¹⁸⁷

Kocasının ya da kocasının *pater familias*'ının *manus*'u altına giren *uxor*, ailede kız evlada ya da kız toruna eşdeğer bir statü kazanır; dolayısıyla, kendi çocuklarının kız kardeşi konumuna girer.¹⁸⁸

Gai. Ins. I. 115. b.: "...Nam si omnio qualibet ex causa uxor in manu viri sit, placuit eam filiae iura nancisci."

*Gai. Ins. I. 115. b.: "...Her ne nedenle olursa olsun, kadın, kocasının manus'u altına girmekle, onun kızı statüsüyle kız evladın sahip olduğu hakları kazanır."*¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ KOSCHAKER/AYİTER, s. 87; Roma Hukuku ve toplumunda soyadı hususuna ilişkin daha detaylı bilgi için bkz. PARIBENI, s. 245-246.

¹⁸⁸ KOSCHAKER/AYİTER, s. 87; OĞUZOĞLU, s. 89; LOOPER – FREIDMAN, s. 281; BUCKLAND, s. 118. Yukarıda da açıklamış olduğumuz üzere, *manus* altındaki *uxor*'un, kocasının *filiusfamilias* olması halinde, kocasının kız kardeşi konumuna geleceğini ifade eden yazarlar da bulunmakla birlikte, *uxor*'un her koşulda kocasının kızı ve kendi çocuklarının kardeşi konumuna geleceği, mevcut metinlerden açıkça anlaşılmaktadır, Bkz. Yuk. § 2. A.

¹⁸⁹ Yukarıda da izah etmiş olduğumuz üzere, bu duruma işaret eden diğer bir metin: *Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "Uxor quoque quae in manu uiri est ei sua heres est, quia filiae loco est. Item nurus quae in filii manu est, nam et haec*

Ancak, yukarıda açıkladığımız *paterfamilias*'ın aile evlatları üzerinde sahip olduğu *potestas*'ı bir kenara bırakırsak, kocanın, *manus* dolayısıyla karısı üzerinde sahip olduğu hak ve yetkiler, çocukları üzerinde sahip olduklarından daha sınırlıdır.¹⁹⁰ Bu bağlamda, kocanın, *manus*'lu evlilik gerçekleştirdiği karısını öldürme, noksal satım (farazi *coemptio*'daki sembolik satış hariç) ya da teslim hakkı söz konusu değildir.¹⁹¹

Kadının bağlantılı olduğu ailede meydana gelen değişikliğin bir sonucu olarak, mirasçılık durumu da değişikliğe uğramaktadır; zira Roma'da kadınların mirasçılık ilişkilerinden kaynaklanan hakları yukarıda izah etmiş olduğumuz aile yapısı ile doğrudan ilişkilidir.¹⁹²

---

neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, (si) filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius non sit. Idemque dicemus et de ea quae in nepotis manu matrimoni, causa sit, quia proneptis loco est.", Coll. 16. 2. 3. (Gaius Institutionum Libro 3): "Kocasının *manus*'u altındaki *uxor*, kocasının kızı konumunda olduğu için, onun *sua heres*'idir; aynı zamanda, erkek evladın *manus*'u altında bulunan *uxor*, kız torun konumunda olduğu için, *sua heres*'tir. Ancak, kocasının ölümü zamanında kocası babasının *potestas*'ı altında ise, *sua heres* olmadığı hükmüne tabidir. Erkek torunun *manus*'u altındaki *uxor*, torununun çocuğu konumunda olduğu için, aynı hükme tabi olarak, *sua heres*'tir."

¹⁹⁰ GARDNER, Women, s. 11, 76.

¹⁹¹ GARDNER, Women, s. 11, 76.

¹⁹² GÜVEN, s. 226.

Yukarıda da açıklamış olduğumuz üzere, *Ius Civile*'nin tanıdığı tek hısımlık, *agnatio* hısımlığıdır.¹⁹³ Buradan hareketle, Roma miras hukuku da, ölenin vasiyetname bırakmamış olması halinde, *agnatio* hısımlığını esas almaktadır.¹⁹⁴

Üzerinde *manus* tesis edilen kadın, kendi ailesi ile olan *agnatio* hısımlığı sona erdiği için¹⁹⁵, artık kendi ailesinden kaynaklanan herhangi bir miras hakkına sahip olamazken, sahip olduğu mirasçılık hakları, *manus*'un tesisi ile dahil olduğu aileden kaynaklanan haklar hale gelir, ki bu halde *uxor*'un mirasçılık statüsü, kocanın *paterfamilias* ya da *filiusfamilias* olmasına göre farklılık gösterir. Eğer, kadının kocası *patria potestas* statüsündeyse, kocanın ölmesi halinde, kadın, kendi çocukları ile birlikte, kocanın kız evladı olarak mirasçısı olur.¹⁹⁶ Kocanın *patria potestas*'a tabi, yani *alieni iuris* olması halinde, tabi olduğu ailenin *pater familias*'ının ölmesi halinde, kadın, kız torun statüsüyle mirasçı olur.¹⁹⁷ Ancak her iki halde de, yukarıda izah edilen metinlerde¹⁹⁸ de yer aldığı haliyle, kız evlat veya kız torun statüsüyle kazanmış olduğu kız evladın veya kız torunun hakları, mirasçılık haklarını da kapsar.

---

¹⁹³ Bkz. Yuk. § 1. B.; EMİROĞLU, Kadın, s. 31.

¹⁹⁴ UMUR, Ziya: "Roma Miras Hukukunun Ana Hatları", (Miras), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 31, Sa. 1-4, İstanbul, 1965, s. 182.

¹⁹⁵ OĞUZOĞLU, s. 89.

¹⁹⁶ LEE, R. W.: The Elements of Roman Law With a Translation of the Institutes of Justinian, London, 1956, s. 77.

¹⁹⁷ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 97-98.

¹⁹⁸ *Gai. Ins. 1. 115. b.*: "...*Nam si omnio qualibet ex causa uxor in manu viri sit, placuit eam filiae iura nancisci.*" *Gai. Ins. 1. 115. b.*: "...Her ne nedenle olursa olsun,

Manus tesis edilmeksizin gerçekleştirilen evliliklerde ise, kadın, kocasının veya kocasının aile babasının baba egemenliği altına giremediği için, kocası ve kocasının ailesi ile arasında *agnatio* hısımlığı kurulmaz, ki bahsetmiş olduğumuz üzere, bu hısımlık, *Ius Civile*'nin tanıdığı tek hısımlıktır. Dolayısıyla, kocası ve çocukları ile arasında hısımlık kurulmayan kadın, hısımlık ilişkisine dayanarak mirasçı olamaz.¹⁹⁹

---

kadın, kocasının *manus*'u altına girmekle, onun kızı statüsüyle kız evladın sahip olduğu hakları kazanır."; *Gai. Ins. 2. 159.*: "*Idem iuris est et in uxoris persona, quae in manu est, quia filiae loco est, et in nuru, quae in manu filii est, quia neptis loco est.*" *Gai. Ins. 2. 159.*: "Aynı kural, kız evlatla aynı konumda bulunduğu için, kocanın *manusu* altındaki kadın açısından ve kız torunla aynı konumda bulunduğu için, erkek evladın *manusu* altında bulunan kadın açısından da geçerlidir."; *Coll. 16. 2. 3.* (*Gaius Institutionum Libro 3*): "*Uxor quoque quae in manu uiri est ei sua heres est, quia filiae loco est. Item nurus quae in filii manu est, nam et haec neptis loco est. Sed ita demum erit sua heres, (si) filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius non sit. Idemque dicemus et de ea quae in nepotis manu matrimoni, causa sit, quia proneptis loco est.*" *Coll. 16. 2. 3.* (*Gaius Institutionum Libro 3*): "Kocasının *manus*'u altındaki *uxor*, kocasının kızı konumunda olduğu için, onun *sua heres*'idir; aynı zamanda, erkek evladın *manus*'u altında bulunan *uxor*, kız torun konumunda olduğu için, *sua heres*'tir. Ancak, kocasının ölümü zamanında kocası babasının *potestas*'ı altında ise, *sua heres* olmadığı hükmüne tabidir. Erkek torunun *manus*'u altındaki *uxor*, torununun çocuğu konumunda olduğu için, aynı hükme tabi olarak, *sua heres*'tir."

¹⁹⁹ KÜÇÜKGÜNGÖR, *Ususfructus*, s. 22.

Bu durum, intifa hakkının ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır. Doktrinde hakim olan görüş, *manus* tesis edilmeksizin gerçekleştirilen evliliklerde koca öldüğünde, karısının evlilik sürecinde sahip olduğu hayat standardını koruması ve kendi geçimini sağlayabilmesi amacıyla, vasiyet yoluyla belirli mallar üzerinde kadına hayatı boyunca sahip olacağı intifa hakkı kurulduğu yönündedir. İntifa hakkının hukuken tanındığını gösteren metinlerin, *manus*'lu evliliklerin ortadan kalkmaya başladığı döneme rast gelmesi, bu görüşü destekler niteliktedir.²⁰⁰

Görüleceği üzere, *manus*'un bir kurum olarak mevcudiyeti ve tesis edilip edilmemesi, miras ve eşya hukuku disiplinlerinde yeni kurumların ortaya çıkmasını sağlayacak derecede önemli sonuçlar doğurmuştur.

Miras hukuku kapsamında değerlendirmelere devam edersek, yukarıda da açıklamış olmakla beraber, *manus*'un tesisinin önemli bir sonucu olması nedeniyle bu başlık altında da yeniden belirtmek gerekir ki, *manus*'lu bir evlilik gerçekleştiren

---

²⁰⁰ KÜÇÜKGÜNGÖR, *Ususfructus* s. 22. Ancak Watson, intifa hakkının amacının kadının evliyken sahip olduğu hayat standardının korunması olduğu noktasından hareketle, kocanın mirasının karısı ve çocukları arasında bölünmesinin buna hizmet etmeyeceğini belirterek, *manus*'lu evliliklerde de bu şekilde intifa hakkı tesisinin mümkün olduğunu, dolayısıyla, intifa hakkının temelini *manus*'suz evliliklerde aramanın gerekli olmadığını ifade etmektedir. Watson, bu noktada, *manus*'lu evliliklerin yaygın olduğu dönemlerde de intifa hakkının mevcut olduğunu ileri sürmektedir (Aktaran: KÜÇÜKGÜNGÖR: *Ususfructus*, s. 24).

kadının kocası, vasiyetnamesinde, karısına, kendi vasisini seçme hakkını verebilir²⁰¹ ve *manus* altına girmekle, kadın, statü *capitis deminutio minima* yaşamaması nedeniyle, ayrıca bir *coemptio*'ya ihtiyaç duymaksızın, vasiyetname yapabilir.²⁰²

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere, *manus*'un, kadının ve kocanın –ya da kocanın *pater familias*'ının- malvarlıksal hakları üzerinde de önemli sonuçları olmuştur. Bunlardan ilki, *dos*'a ilişkindir.

Dos, evlenen kadın tarafının, evin evlenme sebebi ile artan masrafların karşılanması için kocaya getirdiği malların tümüne verilen isimdir.²⁰³

D. 23. 3. 56. 1.: "Ibi dos debet, ubi onera matrimonii sunt."

D. 23. 3. 56. 1.: "Evlilik masraflarının olduğu yerde, dosun da olması gerekir."

Yukarıda da açıkladığımız üzere, üzerinde *manus* tesis edilerek evlenen kadının, kendi ailesi ile olan tüm bağları, mirasçılık bağlarını da içerecek şekilde, sona erer.²⁰⁴ İşte, *dos*'un en eski şekli olduğu tahmin edilen²⁰⁵ *dos profecticia*'nın²⁰⁶,

---

²⁰¹ GARDNER, Women, s. 11 – 12; *Gai. Ins. 1.150*.

²⁰² GARDNER, Women, s. 11-12; WATSON, Succession, s. 22.

²⁰³ EMİROĞLU, Kadın, s. 94; AYİTER, Aile, s. 17.

²⁰⁴ BONFANTE, s. 67; OĞUZOĞLU, s. 89.

²⁰⁵ AYİTER, Aile, s. 20.

manus'lu evlilik yapan kıza miras hissesinin peşinen verilmesi ya da miras payına mahsuben bir ödeme yapılması olduğu düşünülmektedir.²⁰⁷ *Manus*'lu evlilik yapan kızın, kendi babasından önce ölmesi halinde, *dos profecticia*'nın babası tarafından geri alınabiliyor olması buna delil teşkil etmektedir.²⁰⁸

D. 23. 3. 5. 11.: "Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profecticiam nihilo minus dotem esse nemini dubium est, quia non ius potestatis, sed parentis nomen dotem profecticiam facit: sed ita demum, si ut parens dederit: ceterum si, cum deberet filiae, voluntate eius dedit, adventicia dot est."

D. 23. 3. 5. 11.: "Baba, hakimiyetinden çıkarılmış kızına dos verdiğiğinde, bunun bir dos profecticia olduğu hususunda hiç şüphe yoktur. Zira dosa profecticia niteliğini veren hakimiyet hakkı (ius potestatis) değil, babanın kızı ile olan hısımlık ilişkisidir. Ancak bu, yalnız baba sıfatı ile verdiğiğinde böyledir. Baba, kızın borçlusunu olarak, onun arzusu üzerine verirse dos adventicia olur."

---

²⁰⁶ *Dos profecticia*, aile malları üzerinde tasarruf yetkisi bulunan *paterfamilias*'ın, bu mallar üzerinden vermiş olduğu *dos*'tur, GÖNENÇ, Kadın, s. 126; "Kadının, baba tarafından usulünün tesis ettiği cihaz.", UMUR, Lügat, s. 62.

²⁰⁷ AYİTER, *Dos*, s. 57, 60; Ancak Koschaker ve Ayiter, *dos*'un yalnızca evliliğe bağlı bir kurum olduğundan bahisle, nedenleri veya kökeninin *manus* ile açıklanamayacağını ileri sürmüşlerdir, KOSCHAKER/AYİTER, s. 307.

²⁰⁸ AYİTER, *Dos*, s. 59 vd.

C. I. 5. 18. 4. Alexandrus Severus: "Dos a patre profecta si in matrimonio decesserit mulier filia familias ad patrem redire debet."

C. I. 5. 18. 4. Alexandrus Severus: "Filiafamilias'a verilen dos profectia'dır ve kız evliyken ölmesi halinde baba tarafından geri alınabilir."

Manus'lu evlilik yapan bir kadının bütünüyle kocasının ailesine dahil olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu külli dahiliyet, şüphesiz kadının malvarlığını da içermektedir.

Gai. Ins. 2. 98.: "Si cui heredes facti sumus, siue cuius bonorum possessionem petierimus, siues cuius bona emerimus, siue quem adoptauerimus, siue quam in manum ut uxorem receperimus, eius res ad nos transeunt."

Gai. Inst. 2. 98.: "Eğer birinin yasal mirasçısı olursak, ya da onun malvarlığı üzerinde praetor halefiyeti iddia edersek, ya da iflas etmiş bir kişinin malvarlığını satın alırsak, ya da sui iuris bir kişiyi evlat edinirsek, ya da bir eşi (karıyı) manus altına alırsak, bu kişilerin tüm malvarlığı, külli şekilde bize devrolur."

Ne var ki, üzerinde *manus* tesis edilmeden önce babasının *potestas*'ı altında bulunan kadının, herhangi bir malvarlığının söz konusu olması mümkün değildir.²⁰⁹ Şu halde, babasının *potestas*'ı altından ayrılarak yeni bir aileye dahil olan kadının, dahil olduğu aileye herhangi bir malvarlığını beraberinde götürmesi mümkün görünmemektedir.

Ancak, babanın kızına miras hissesine mahsuben vermiş olduğu *dos*, *manus*'un tesisi ile birlikte doğrudan doğruya kocanın veya kocanın *pater familias*'ının mülkiyetine geçer.²¹⁰ Zira, kadın *manus* altına girmekle aileye kız evlat statüsüyle tabi hale gelir ve dolayısıyla, öncesinde *sui iuris* veya *alieni iuris* olması fark etmeksizin, artık, mülkiyet hakkı sahibi olması söz konusu değildir.²¹¹ Kocanın *filiusfamilias* olması halinde dahi, mülkiyet *paterfamilias*'a ait olmakla beraber, *dos* koca nezdinde kalır.²¹²

Buna karşın, eğer evlilik *manus* tesis edilmeksizin gerçekleştirilmişse, koca, *dos* konusu eşyanın doğrudan doğruya mülkiyetini kazanmaz. Zira, *manus*'suz evliliklerde, üzerinde *manus* tesis edilmeyen kadının mal varlığı – eğer varsa –,

---

²⁰⁹ AYİTER, *Dos*, s. 25.

²¹⁰ AYİTER, *Dos*, s. 26; AYİTER, *Aile*, s. 29; EMİROĞLU, *Kadın*, s. 101; Ancak yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere, kızın, babasından önce ölmesi halinde, babanın bu *dos profectia*'nın iadesini istemesi mümkündür. Ayrıntılı açıklamalar için bkz. AYİTER, *Dos*, s. 56 vd.

²¹¹ AYİTER, *Aile*, s. 29.

²¹² GÖNENÇ, *Kadın*, s. 128.

kocanın veya kocanın *paterfamilias*'ının mal varlığına dahil olmaz.²¹³ Böylesi bir durumda, kocanın *dos*'a konu eşya üzerinde doğrudan doğruya bir mülkiyet hakkı söz konusu olmaz. Ancak, kocanın evin masraflarını tek başına karşılamasının hakkaniyete uymayacağı görüşü nedeniyle, kadın, kocasına *dos* adı ile bir bağışta bulunur. Bu halde, *dos* kocanın malvarlığına dahil olur ve dolayısıyla kocanın, *dos* konusu eşya üzerinde mutlak tasarruf hakkı söz konusu olur.²¹⁴

Sui iuris olan kadınların *manus*'lu bir evlilik yapması halinde ise, yukarıda yer alan metinlere ve bu kapsamda yapmış olduğumuz açıklamalarımız doğrultusunda, kadının malvarlığının, *manus*'un bir sonucu olarak kocanın veya kocanın *paterfamilias*'ının mülkiyetine geçtiğini belirtmek gerekir.²¹⁵ Yukarıda yer vermiş olduğumuz *Gaius*'a ait metinde ifade edilen, *uxor* üzerinde *manus* tesis edilmesi halindeki külli halefiyet, gene yukarıda açıklamış olduğumuz *dos* mefhumu dışarıda tutulursa, görüleceği üzere, *sui iuris* kadınları üzerinde *manus* tesis edilmesi halinde esastır.

Manus'un, üzerinde tesis edildiği kadın açısından ortaya çıkan diğer bir sonuç, kadının dahil olduğu ailenin *paterfamilias*'ının ölmesi halinde ortaya çıkar. Bu halde, doğrudan doğruya *paterfamilias*'ın evlatları *sui iuris* olurken, *manus*'lu evlilikle kız evlat statüsü kazanarak aileye dahil olan kadın; bu sefer kocasının

---

²¹³ AYİTER, Aile, s. 30.

²¹⁴ AYİTER, *Dos*, s. 26.

²¹⁵ AYİTER, *Dos*, s. 32.

manus'u altına girer.²¹⁶ Zira, yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere, *conventio in manum* işlemlerinden birinin tesisi ile aileye dahil olan kadın üzerinde kurulan egemenlik, *paterfamilias*'ın ölümü ile sona eren *patria potestas* değil, *uxor*'u kocasının kızı statüsüne sokan *manus*'tur.²¹⁷

Evliliğin *manus*'lu olmasının bir başka sonucu olarak, evliliğin boşanma ile sona ermesi halinde, kadın, *loco filiae* veya *loco neptis* olan durumunu korumaya devam eder.²¹⁸ Zira, yukarıda yer verilen metinlerden de görüleceği üzere, *manus*'un tesisi ile, kadın, kocasının ailesine kız evlat veya kız torun statüsüyle dahil olur. Gene yukarıda detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, *manus* evlilikten ayrı bir kurumdur. Dolayısıyla, *manus*'lu bir evlilikte, evlilik birliğinin fiilen ve gerçek anlamda sona erdirilebilmesi için, *manus*'un, *usus*, *coemptio* ve *confarreatio*'dan hangisi ile tesis edildiği gözetilerek, bunların ortadan kaldırılmasına yönelik birtakım işlemlerin yapılması gerekir.²¹⁹

---

²¹⁶ GARDNER, Family, s. 210; Aksi görüş için bkz. WATSON, Private Law, s. 20 vd., Bkz. Yuk. § 2.

²¹⁷ KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 159-160.

²¹⁸ AYİTER, *Dos*, s. 11.

²¹⁹ GÖNENÇ, Boşanma, s.649; OĞUZOĞLU, s. 99; WATSON, Persons, s. 53; Bkz. Aşa. § 2. E.

Manus'lu evliliğe bağlanan bir başka sonuç *uxor*'un *materfamilias* sıfatını kazanmasıdır.²²⁰ *Sine manu* bir evlilik gerçekleştirmek suretiyle, kocasının ailesine dahil olmayan kadınların, *materfamilias* olabilmeleri mümkün değildir.²²¹ *Materfamilias*, kölelere tek başına hükmeder, ve dolayısıyla, büyük bir manevi

---

²²⁰ VAN DEN BERGH, Rena: "The Role of Education in the Social and Legal Position of Women in Roman Society", (Education), *Revue Internationale des Droits de l'Antiquité*, C. 47, 2000, s. 361; AYİTER, Aile, s. 43; BONFANTE, s. 68-69; Ancak Gaudemet, *materfamilias* teriminin açık ve kesin bir hukuki anlamının olduğu hususunda şüphe edilebileceğini ifade etmiştir. Gaudemet, *materfamilias*'ın açıklandığı metinleri yalnızca edebi metinler olduğuna, hukukçuların, bu hususun bir örf ve adet meselesi olduğunu belirterek bir tanım yapmadıklarına işaret etmektedir. Bu halde, *materfamilias*, *manus* altındaki kadın, her evli kadın ya da bir *paterfamilias*'ın karısı olabilir demektedir: GAUDEMET, s. 218; Aynı doğrultuda, Gardner da, "*materfamilias*, Latince, bir *paterfamilias*'ın, daha dar anlamı ile *manus*'u altındaki, karısıdır." ifadesini kullanmıştır, GARDNER, Women, s. 6; Ancak Smith'in de açıkladığı üzere, *manus* altında bulunmayan bir *uxor*'un, kocasının ve çocuklarının dahil olduğu ailenin bir üyesi olması söz konusu olmadığı için, yalnızca *manus* altındaki *uxor materfamilias* sıfatını kazanabilir, Cicero, *Top. 3, 14*: "*Genus enim est uxor; eius duae formae: una matrumfamilias, eae sunt, quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantum modo uxores habentur.*" Cicero, *Top. 3, 14*: "*Uxor*'un iki şekli vardır: ilki *materfamilias*, ki bunlar *manus* altındadır, diğeri de yalnızca *uxor*." : SMITH, 740.

²²¹ AYİTER, Aile, s. 43; BONFANTE, s. 68-69; SMITH, s. 740.

otoritesi söz konusudur.²²² Şerefli olması nedeniyle, yalnızca kapalı aile örgütlenmesi içinde değil, aynı zamanda toplumsal boyutta da saygı duyulan bir kadındır, çocukların yetiştirilmesinde önemli rol sahibidir.²²³

Manus'un tesisinin, koca bakımından sonuçlarını değerlendirirken, koca bakımından ortaya çıkan sonuçlar kadar, ortaya çıkmayan önemli bir sonuca da değinmek gereklidir. Gerçi, bu sonuç, *manus* olsun veya olmasın, bir başka ifadeyle, *manus*'tan bağımsız olarak, herhangi bir evlilik dolayısıyla, koca bakımından ortaya çıkmayacak bir sonuçtur. Evlenmeler, hukuken geçerli ve hatta *manus*'lu dahi olsa, evlenen kişinin, tabi olduğu baba egemenliğinden çıkması söz konusu değildir. Yani evlenme, baba egemenliğinden kurtulmak için bir araç teşkil etmez.²²⁴

E. *Manus*'un Sona Erdirilmesi

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere, *manus*, evlilikten ayrı bir kurumdur ve dolayısıyla, sona erdirilebilmesi için, boşanma yeterli değildir.²²⁵ *Manus*'un sona erdirilmesi ve *manus* ile aileye dahil olan *uxorun* aileden çıkarılabilmesi için²²⁶, tıpkı

---

²²² VILLERS, Robert (Çev.: TAHİROĞLU, Bülent): "Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar, Kadının Hukuki Durumu", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C. 39, Sa. 1-4, İstanbul, 1974, s.431.

²²³ GAUDEMET, s. 218.

²²⁴ RADO – BASMAN, s. 532.

²²⁵ GÖNENÇ, Boşanma, s. 649.

²²⁶ GARDNER, Women, s. 83.

tesisi esnasında olduğu gibi, birtakım işlemlerin yapılması gerekmektedir.²²⁷ Bu işlemler, *manus*'un n tesisinde başvurulmuş yollara göre farklılık göstermektedir.

Manus'un, *coemptio* gerçekleştirilerek tesis edilmesi halinde, sona erdirilebilmesi için *remancipatio* işleminin yapılması gerekir.²²⁸ *Remancipatio*, kadın üzerinde tesis edilen *manus*'un kaldırılması için, kadının, üçüncü bir kişiye *mancipatio*'sunun yapılması ve kendisine *mancipatio*'su yapılan üçüncü kişinin kadını azatlayarak *sui iuris* hale getirmesi işlemini ifade eder.²²⁹

Aynı şekilde, *usus* ile tesis edilen *manus*'un kaldırılması için de *remancipatio*'ya başvurulması gerekmektedir.²³⁰ Zira, *uxor* üzerinde *usus* yolu ile kurulan *manus*'un kaldırılması için özel bir yöntem ön görülmemiştir; şu halde, *remancipatio* ile amaçlanan, kadın üzerindeki hakimiyetin sona erdirilmesi olduğuna göre, *usus* yolu ile kurulan *manus*'un kaldırılması için de gerçekleştirilmesi gereken işlem *remancipatio*'dur.²³¹

---

²²⁷ WATSON, *Persons*, s. 53.

²²⁸ GÖNENÇ, *Boşanma*, s. 649; OĞUZOĞLU, s. 99; WATSON, *Persons*, s. 53.

²²⁹ EMİROĞLU, *Kadın*, s. 42; UMUR, *Lügat*, s. 182.

²³⁰ GÖNENÇ, *Kadın*, s. 114; WATSON, *Persons*, s. 53.

²³¹ GÖNENÇ, *Kadın*, s. 144; Oğuzoğlu, bu görüşün bir varsayımdan ibaret olduğunu ifade edenlerin de mevcut bulunduğuna işaret etmektedir: OĞUZOĞLU: s. 99.

Dionysius, *confarreatio* ile yapılan evliliklerin, hiçbir şekilde sona erdirilemeyeceğinden bahsetmektedir.²³² Ancak, *Festus*'un *diffarreatio*'yu açıkladığı metni göz önüne alınırsa, bunun, Cumhuriyet Dönemi'nde sona erdiği görülmektedir.²³³

Tıpkı *confarreatio* gibi, dini bir törenden ibaret olan *diffarreatio*, *manus*'un *confarreatio* ile tesis edilmiş olması halinde, *manus*'un ortadan kaldırılabilmesi için gerçekleştirilmesi gereken, *confarreatio*'nun tam tersi bir işlemdir.²³⁴ Bir başka ifade ile, *confarreatio*'nun ortadan kaldırılabilmesi için, bu kez, tam tersi bir işlem teşkil eden *diffarreatio*'nun gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun nedeni, Roma hukukunda, bir hukuki işlemin sonuçlarının ortadan kalkabilmesinin, o işlemin tam aksi olduğu kabul edilen bir başka işlemin yapılmasını gerektirmesidir.²³⁵

---

²³² GARDNER, Women, s. 84.

²³³ GARDNER, Women, s. 84.

²³⁴ GÖNENÇ, Boşanma, s. 649; EMİROĞLU, Kadın, s. 42; GARDNER, Women, s. 84.

²³⁵ GÖNENÇ, Boşanma, s. 649.

§ 3. *MANUS* KURUMUNUN ORTADAN KALKMASI

A. *Manus* Kurumunun Ortadan Kalkmasına Neden Olan Gelişmeler

Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru *manus* kurumuyla ilgili önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişim, büyük oranda ekonomik nedenlere dayandırılmış, kadının babasına mirasçı olabilmesini sağlamak ve evlenmeden önce *sui iuris* ise – ki söz konusu dönemde insan ömrünün uzunluğu düşünülünce pek çok kadın için böylesi bir durum muhtemeldir²³⁶ - evlenme ile malvarlığının kocasının veya onun aile babasının malvarlığına dahil olmasını engellemek çabasının bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür.²³⁷

Yukarıda, *uxor* üzerinde *manus* tesis edilmesinin sonuçları ayrıntısı ile incelenmiştir. Özet olarak tekrar ele almak gerekirse, *manus*'un tesisi ile, *uxor*'un kendi ailesi ile olan tüm bağları sona erer ve *uxor* kocasının ailesine kız evlat (ya da kız torun) olarak dahil olur.²³⁸ Ancak, her ne kadar sonradan ortaya çıkan bir gelişme olmayıp, *manus*'un tesis edildiği ilk dönemlerden beri var olmuş olsa da, *sui iuris* kadınların özellikli durumlarının, *manus*'un ortadan kalkışını etkileyen nedenler arasında ayrıca ele alınması gerekmektedir.

---

²³⁶ TREGGIARI, s. 32.

²³⁷ PUGLIESE, s. 345.

²³⁸ BONFANTE, s. 67; OĞUZOĞLU, s. 98; KOSCHAKER/AYİTER, s. 87; LOOPER-FREIDMAN, s. 281; BUCKLAND, s. 118.

Başkasının egemenliğine tabi olmayan *sui iuris* kadınların, üzerlerinde *manus*'un tesis edilmesi halinde, *alieni iuris* hale gelmeleri, başlı başına son derece ağır bir sonuç teşkil eder. Kadının hukuki durumunda meydana gelen bu değişikliği izleyen, malvarlığının kocasının veya kocasının ailesinin malvarlığına dahil hale gelmesi, bu sonucun ağırlığını artırmaktadır. Kaldı ki, kadının sahip olduğu her şey kocasının veya kocasının *paterfamilias*'ının mülkiyetine geçerken, borçları, kadın üzerinde kalmaya devam eder.²³⁹

Her ne kadar *manus* ve evlilik birbirinden ayrı kurumlar olsa da, en eski zamanlarda, geçerli bir evlilik yapmanın tek yolunun *manus*'lu bir evlilik yapmak olduğundan yukarıda bahsetmiştik.²⁴⁰ Bu hususun *alieni iuris* kadınlar açısından ortaya çıkardığı ağır sonuçlar da dikkate alınması gerekecek nitelikte olmakla beraber, *sui iuris* kadınlar bakımından, yukarıda sayılanların yanı sıra, evlenmesine engel olabilecek kadar ciddi sonuçlar doğuruyor olması, bu kurumu *sui iuris* kadınlar açısından katlanılamaz hale getiren etkenlerden bir başkasıdır.

Roma'da, reşit olsalar bile *patria potestas*'a tabi olmayan kadınların vesayet altında olmaları kuralı hakimdir.²⁴¹

Gai. Ins. 1. 144.: "...Ueteres enim uoluerunt feminas, etiamsi perfectae aetatis sint, propter animi leuitatem in tutela esse."

---

²³⁹ GARDNER, Women, s. 12.

²⁴⁰ SOHM, s. 452; ROBY, s. 127.

²⁴¹ KOSCHAKER/AYİTER, s. 337-338.

Gai. Ins. I. 144.: “Kadın olmaları halinde, eski hukukçuların görüşüne göre, ergin olmaları halinde dahi, hafiflikleri nedeniyle vesayet altında tutulmaları gerekir.”

Vesayet altında olan *sui iuris* kadınların vasileri, bir kısım tasarruflarına onay vermek veya vermemek gibi yetkilere sahiptir.²⁴² Bunlara, *sui iuris* kadınların *manus*'lu evlilik gerçekleştirmeleri de dahildir.²⁴³ Benzer şekilde, vasinin onaylamak ya da onaylamamak yetkisinin söz konusu olduğu durumlar gözetildiğinde, bunun malvarlığının azalması ile sonuçlanacak olması nedeniyle vasinin onayına tabi olduğu sonucuna rahatlıkla ulaşılabilir.²⁴⁴

Sui iuris kadın, *paterfamilias*'ının aksi yöndeki vasiyetnamesi veya hiçbir *agnatio* hısmının olmaması ihtimalleri haricinde, en yakın *agnatio* hısımlarının

---

²⁴² GARDNER, Women, s. 18.

²⁴³ GARDNER, Women, s. 18.

²⁴⁴ GARDNER, Women, s. 18; "Vasi evlilik için değil, *conventio in manum*: manus altına girme için müdahale eder. *Reg. Ulp. 11, 22*, vasinin müdahalesini, *ad nuptias contrahendas*: evliliğin yapılması için belirtmiş, bu da Girard (s. 170) ve Monier'yi (s. 466) vasinin evlilik için müdahale ettiğini kabule yöneltmiştir. Fakat, *Regulae*'yi kaleme alanın, *conventio in manum*'un tamamen kaybolduğu bir devirde, evlilikle *conventio in manum*'u birbirine karıştırmış olmasının sonucu olarak, bu konuda tek olan metnin meydana gelmiş olması muhtemeldir.": GAUDEMET, s. 212.

vesayeti altındadır.²⁴⁵ Kadının *agnatio* bağı ile hısımlık ilişkisi içinde bulunduğu bu kişiler, aynı zamanda *sui iuris* kadının müstakbel mirasçılaridir.²⁴⁶ Yukarıda da izah ettiğimiz üzere, kadının *manus*'lu bir evlilik gerçekleştirmesi halinde, sahip olduğu tüm malvarlığı kocasının veya kocası *filiusfamilias* ise, kocasının *paterfamilias*'ının malvarlığına dahil hale gelir ki bu da, malvarlığının ailenin içerisinde tutmak gerektiği yönündeki genel Roma anlayışına ters olduğu gibi,²⁴⁷ kadının muhtemel mirasçılarının bu yöndeki beklentilerinin de sona ermesine neden olur.²⁴⁸ Üstelik borçlar, kadının üzerinde kalmaya devam eder.²⁴⁹

Tüm bu açıklamalarımız karşısında, özellikle varlıklı ailelerden gelen *sui iuris* kadınların durumu göz önünde bulundurulduğu zaman, *manus*'un tesisinin *uxor*'un vasisi tarafından onaylanmasının güçlüğü anlaşılabilir görünmektedir.

Yukarıda da bahsetmiş olduğumuz üzere, *manus*'un hala uygulanagelen bir kurum olduğu dönemlerdeki yaşam süresi gözetildiğinde, pek çok kadının, evlenme çağına geldiğinde, *sui iuris* olması muhtemeldir.²⁵⁰

---

²⁴⁵ GÜNEŞ CEYLAN, Vesayet, s. 69; VAN DEN BERGH, Education, s. 361.

²⁴⁶ VAN DEN BERGH, Education, s. 361; GÜVEN, s. 230.

²⁴⁷ VAN DEN BERGH, Rena: "Roman Women: Sometimes Equal and Sometimes Not", (Women), Fundamina, C. 12, Sa. 2, University of South Africa, 2006, s. 128.

²⁴⁸ GÜVEN, s. 230; VAN DEN BERGH, Education, s. 361.

²⁴⁹ GARDNER, s. 12.

²⁵⁰ TREGGIARI, s. 32.

Şu halde, yinelemek gerekirse, en eski devirlerde *manus*'lu evliliğin tek meşru evlilik olarak kabul edildiği gerçeği karşısında ve *Cicero* Dönemi'nde dahi, vasiinin onayının, *manus*'un hem *usus* hem de *coemptio* yolu ile tesisinde aranıyor olması nedeniyle,²⁵¹ bu dönemlerle sınırlı kalmak üzere, *sui iuris* kadınların meşru bir evlilik gerçekleştirebilmeleri yolunda ciddi engellerle karşılaşılıyor oldukları sonucuna ulaşılması oldukça mümkündür.

Manus'un tesis edilebilmesi halinde ise, sahip oldukları malvarlığının kül halinde kocasının ailesinin malvarlığına dahil olması söz konusudur. Dolayısıyla, *manus*'u ortadan kaldıran gelişmelerin ekonomik temelli olduğu yönündeki bahsedilen görüşte haklılık payı olmakla birlikte, değişimi ve *manus*'un ortadan kalkmasını yalnızca buna dayanarak açıklamak yeterli olmayacaktır.²⁵²

Pugliese, sosyolojik düzeydeki değişikliklerle birlikte düşünmeden bu duruma ilişkin değerlendirme yapmanın yersiz olacağı kanaatinde. Gerçekten de, kadına bakış açısında, toplumsal ve bireysel düzeyde herhangi bir değişikliğin olmaması halinde, sadece ekonomik nedenlerin bu değişimi beraberinde getirmeyeceği açıktır. Özellikle bu ekonomik şart ve sonuçların, yukarıda açıkladığımız üzere, ağırlıklı olarak koca veya kocanın *paterfamilias*'ı lehine olduğunu düşünürsek, bahsi geçen toplumsal değişimin yaşanmış olduğuna kuşku yoktur. Nitekim, erkeklerin kadınlara yaklaşımının sabit kalması, evlilikle birlikte kadının erkeğin egemenliği altına girmesi zorunluluğunun devam etmesi halinde,

---

²⁵¹ GARDNER, Women, s. 19.

²⁵² PUGLIESE, s. 345.

geçmişten beri sabit olan ekonomik ilişkilerin tek başına bu kurumun ortadan kalkmasına etki edecek güçte olmasını beklemek mümkün değildir. *Manus*'lu evliliklerin uygulanmasının sona ermesi, kadın erkek eşitliğine ilişkin hareketin toplumsal düzeyde yayıldığına bir göstergesidir.²⁵³

Benzer şekilde, *manus* kurumunun ortadan kalkmasında, *paterfamilias*'ın güç kaybetmesini ve dolayısıyla *potestas*'ın genel anlamda eski durumunu koruyamamasını, *uxor* üzerinde *manus* kurulamamasının nedenleri arasında sayan hukukçular da mevcuttur.²⁵⁴

Uxor'un *manus* altına alınmamasının, işin doğası gereği, normal şartlar altında, kadının kendi *paterfamilias*'ının, kocasından önce ölmesi ihtimalinin daha yüksek olduğu gözetildiğinde, daha avantajlı görünüyor olmasının²⁵⁵, evliliklerin *manus*'lu yapılmasının tercih edilmemesinde rol oynadığı şüphesizdir. Zira, böylece, kadın, kendi babasının mirasçısı olacak ve bu vesileyle, kocasının ailesi dışındaki kaynaklardan, kendisine ait bir mal varlığı edinebilecektir ki kadın bu durumda, mirasçı sıfatıyla dava açmak hakkına da sahiptir.²⁵⁶ Bu da, kadının çocukları veya kocasını mirasçısı olarak atayabileceği bir malvarlığının gündeme gelmesi anlamına gelir.

---

²⁵³ PUGLIESE, s. 345-346.

²⁵⁴ GÜNEŞ CEYLAN, Evlenme, s. 98-99.

²⁵⁵ GARDNER, Family, s. 41.

²⁵⁶ GARDNER, Family, s. 41.

Ne var ki, kadının vasiyetname yapmadan ölmesi halinde, eğer kadın *manus* altında değilse, çocuklarının ya da kocasının müteveffa annelerine mirasçı olmaları mümkün değildir.²⁵⁷ Zira, *manus*'un tesis edilmemesi nedeniyle, *uxor* ile kocası ve çocukları arasında, hukuken tanınan hısımlık olan, *agnatio* hısımlığı kurulmamıştır.

Bunların yanı sıra, *manus*'un *usus* vasıtası ile tesisinin kadın bakımından ortaya çıkardığı sakıncalar da, en azından bu yöntemin uygulanmasının sona ermesi açısından önem arz etmektedir. Zira, Looper – Freidman'ın Levy Bhurl'dan aktardığı şekli ile, Bhurl, *manus*'un tesisi için geçen bir yıllık süre içerisinde kadının durumunda mevcut olan belirsizliğin, kadınlarca böylesi bir evliliğin tercih edilmemesine neden olduğu görüşündedir.²⁵⁸

Bunların yanı sıra, *Tacitus*, *confarreatio* ile gerçekleştirilen evliliklerin yaygın olmayışının nedeninin, törensel zorluklar ve hem kadınların hem de erkeklerin ihmal olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁹ Yine, *Tacitus*, törende kendisi de *confarreatio* ile doğmuş olması gereken bir rahibin bulunması gerekliliğinin de, böylesi evliliklerin nadir olması nedeniyle, evlilikleri zorlaştırdığına işaret etmektedir.²⁶⁰ İleri sürdüğü bir başka neden, yalnızca kadının *manus* altına girmeyip, aynı zamanda, erkeğin de babanın yetkisinden çıkıyor oluşudur; ki Gardner, bu

---

²⁵⁷ GARDNER, Family, s. 41.

²⁵⁸ LOOPER – FREIDMAN, s. 287 vd.

²⁵⁹ GARDNER, Women, s. 12.

²⁶⁰ GÖNENÇ, Kadın, s. 66.

nedenle bu kuruma karşı ilgisizlik ve antipatinin esas olarak kadınlar arasında yaygın olduğunu söylemenin doğru olacağına işaret etmiştir.²⁶¹

Yukarıda yapılan açıklamalar, ve konumuzun *manus* olması nedeniyle burada ele alınmamış olmakla beraber, *agnatio* hısımlığının tanınan tek hısımlık olmasının yarattığı diğer bazı sakıncalar nedeniyle, *cognatio* hısımlığı, *Ius Civile*'ce tanınmaya başlanmış ve nihayet *Iustinianus* Dönemi'nde hukuken tanınan tek hısımlık haline gelmiştir.

Görüldüğü üzere, *cognatio*'nun hukuken tanınan hısımlık haline gelmesinde etkin olan *manus*, aynı zamanda bu sonuçtan fiilen etkilenmiştir de. Daha açık bir ifade ile, *cognatio* hısımlığının hukuken tanınan tek hısımlık haline gelmesi, *manus*'un uygulanmasına son verilmesinin nedenleri arasında yer almaktadır. Zira, *cognatio* hısımlığının hukuken tanınan tek hısımlık haline gelmesi ile, *manus*'un hısımlık -ve daha özelde miras- ilişkileri kurulabilmesi açısından taşıdığı önem tamamen anlamsız hale gelmiştir.²⁶²

B. *Manus* Kurumunun Ortadan Kalkışı

Manus kurumunun ortadan kalkmasına dair son derece az ipucunun mevcut bulunmasının yanı sıra, var olanların yorumlanması hususunda da hukukçular

---

²⁶¹ GARDNER, Women, s. 12.

²⁶² KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 160; EMİROĞLU, Kadın, s. 42.

arasında bir görüş birliği söz konusu değildir.²⁶³ Looper – Freidman, genel olarak, *manus*'lu evliliklerin yaygın olduğu antik dönemden sonra, Klasik Dönem'de böylesi evliliklerin yerini *manus*'suz evliliklere bıraktığının ve İmparatorluk Dönemi'nin başlarında, *manus*'suz evliliklerin, uygulanan tek evlilik olduğunun söylenebileceğini ifade etmektedir.²⁶⁴

XII Levha Kanunları zamanında, *manus*'suz evlilikler de yapılabiliyor olmasına rağmen, neredeyse tüm evliliklerin *manus*'lu olduğu görülmektedir.²⁶⁵ Looper – Freidman'ın da aktardığı üzere, Watson, M.Ö. 2. yüzyılda da durumun aynı olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁶ M.Ö. 1. yüzyılın sonunda, hem *manus*'lu hem *manus*'suz evliliklerin varlığı görülmektedir.²⁶⁷ Cicero'dan sonra, edebi eserlerin hiçbirinde, *manus*'tan bahsedilmemektedir.²⁶⁸ *Manus*'un, *Gaius* Döneminde kullanılması tercih edilmeyen bir kurum olduğu görülmektedir.²⁶⁹ Looper – Freidman, buradan hareketle, genel olarak, *manus*'un Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarına doğru azalmaya başladığı ve İmparatorluk Dönemi'nde fiilen ortadan kaybolduğunun; *manus*'suz evliliklerin kural haline geldiğinin söylenebileceğini ifade etmektedir.²⁷⁰

---

²⁶³ LOOPER – FREIDMAN, s. 281, 283 – 284.

²⁶⁴ LOOPER – FREIDMAN, s. 284.

²⁶⁵ LOOPER – FERIDMAN, s. 281.

²⁶⁶ WATSON, *Persons*, 23-29; LOOPER – FREIDMAN, s. 281.

²⁶⁷ LOOPER – FREIDMAN, s. 281.

²⁶⁸ LOOPER – FREIDMAN, s. 281.

²⁶⁹ LOOPER – FREIDMAN, s. 281, 284.

²⁷⁰ LOOPER – FREIDMAN, s. 281, 284.

Yine, Looper – Freidman'ın açıkladığı üzere, *manus*'un ne zaman ortadan kalktığı konusunda, 19. yüzyıl hukuk tarihçileri, *manus*'suz evliliklerden ilk kez bahseden, tamamı M.Ö. 2. yüzyılın başına ait olan, ve ancak *manus*'suz evliliklerde görülebilecek olan *uxor*'un ve kocanın mülkiyet hakları arasındaki ihtilafa değinen üç metne işaret etmektedirler.²⁷¹ Daha önceki tarihlerde, böylesi atıfların bulunmaması nedeniyle, bu tarihçiler, *manus*'suz evliliklerin ilk kez M.Ö. 200 yılı civarında Roma'da görüldüğünü ifade etmişlerdir.²⁷² Aynı zamanda, Roma aile yapısının son derece katı olduğu önceki dönemlerde, *uxor*'un kocadan bağımsız olmasının kabul edilemeyeceğini düşünmektedirler.²⁷³ Bu teoride, *manus*'suz evliliklerin ne şekilde Roma'ya dahil olduğu hususu ise açık değildir.²⁷⁴

Looper – Freidman, bu teorinin tutarsız olmadığı ve tatmin edici olduğu görüşündedir.²⁷⁵ Ne var ki, yine Looper – Freidman'ın izah ettiği üzere, pek çok hukukçu, günümüzde, *manus*'suz evliliklerin XII Levha Kanunları zamanında da mevcut olduğunu savunmaktadır.²⁷⁶ XII Levha Kanunları'nın, bu görüşe temel oluşturan hükmü, *usus*'a ilişkin metindir.

---

²⁷¹ LOOPER – FREIDMAN, s. 284.

²⁷² LOOPER – FREIDMAN, s. 285.

²⁷³ LOOPER – FREIDMAN, s. 285.

²⁷⁴ LOOPER – FREIDMAN, s. 285.

²⁷⁵ LOOPER – FREIDMAN, s. 285.

²⁷⁶ LOOPER – FREIDMAN, s. 285.

Looper – Freidman, *manus*'un *usus* vasıtasıyla tesisinde, *manus* tesis edilene kadar geçen bir yıllık süre boyunca, kadın ve erkeğin geçerli bir evlilik yaptığı kabul edilmemesi halinde, bu süre içerisinde doğan çocukların, ailesi ile olan hısımlık ilişkileri hususunda sorun yaşanacağını ifade etmiş, buradan hareketle, *manus*'un, bir yıllık sürenin dolmasıyla birlikte tesis edileceğini, ancak, sürenin başlangıcından itibaren hukuken geçerli bir evliliğin var olduğunu belirtmiştir.²⁷⁷ Yazara göre, bu durum, XII Levha Kanunları döneminde *manus*'suz evliliklerin mevcut ve geçerli olduğunu göstermektedir.²⁷⁸

Kaldı ki, *usus* vasıtasıyla *manus*'un kurulmasının engellenmesi için XII Levha Kanunları'nda öngörülen evden üç gece üst üste ayrı kalma kuralı da, o dönemde de *manus*'suz evliliklerin, en azından, mümkün olduğuna; bir başka ifade ile, *manus*'suz evlilik düşüncesinin mevcudiyetine işaret etmektedir.

Yukarıda da açıkladığımız üzere, *manus*'un tesisi işlemlerinden, uygulamasına en önce son verilen *usus*'tur. *Gaius*, *usus*'un ortadan kalkmasını kısmen kanunlara ve kısmen de uygulamasının son bulmasına bağlamıştır.

Gai. 1. 111.: " ...sed hoc totum ius partim legibus sublatum est, partim ipsa desuetudine oblitteratum est."

---

²⁷⁷ LOOPER – FREIDMAN, s. 286.

²⁷⁸ LOOPER – FREIDMAN, s. 286.

Gai. Ins. 1. 111.: "...ama bu kanun kısmen hukuk ile kısmen de uygulanmayarak yürürlükten kalkmıştır."

Watson, ancak kadının kabul etmesi halinde *manus*'un tesisinin mümkün olduğu bir yol olan *ususun*, başlangıçtan itibaren *manus*'u kuran *coemptio* işlemi vasıtasıyla yapılmasının tercih edilmesi nedeniyle, fiilen kullanılmaz hale geldiğini belirtmiştir.²⁷⁹

Usus'un bütünüyle uygulamadan kalkışının tarihi kesin bir şekilde tespit edilememekle birlikte, bunun *Augustus* Dönemi'nde, gerçekleştiği görüşü genel olarak kabul görmektedir.²⁸⁰

Gaius, M.S. 2. yüzyılda, *coemptio*'dan halen yaşayan bir kurum olarak bahsetmektedir; ancak o zaman bile uygulamasının nadirleştiği görülmektedir.²⁸¹ *Servius*, M.S. 4. yüzyılda, *coemptio*'dan geçmişe ait bir işlem olarak bahseder.²⁸²

Gaius, *confarreatio*'nun uygulamasının, her ne kadar belirli bazı kişilerin gerçekleştirdiği evliliklerle sınırlanmış olsa da, kendi döneminde hala kullanımda olduğundan bahsetmiştir.

---

²⁷⁹ WATSON, *Persons*, s. 23 (dipnot no. 2).

²⁸⁰ EMİROĞLU, *Kadın*, s. 40; WATSON, *Persons*, s. 23; GARDNER, *Women*, s. 13.

²⁸¹ GARDNER, *Women*, s. 13.

²⁸² GARDNER: s. 13.

Gai. Ins. 1. 112.: “Quod ius etiam nostris temporibus in usu est; nam flamines maiores, id est Diales Martiales Quirinales, item reges sacrorum nisi ex farreatis nati non leguntur; ac ne ipsi quidem sine confarreatione sacerdotium habere possunt.”

Gai. Ins. 1.112.: “ ...ve bu kanun hala kullanımdadır: Jüpiter, Mars ve Quintus rahipleri olan baş rahiplik görevleri ile kutsal krallık görevini yalnızca confarreatio ile gerçekleştirilmiş evliliklerden doğan kişiler yerine getirebilir. Bu kişiler, kendileri de confarreatio yolu ile evlenmemişlerse, bu ruhbanlık görevlerinde bulunamazlar.”

Smith, yukarıdaki metinden hareketle, *confarreatio*'nun yalnızca belirli bazı kişilerin evliliği için uygulandığını belirterek, *Gaius*, hatta *Tiberius* Dönemi'nde dahi *confarreatio*'nun kullanımının son derece seyrek olduğu görüşündedir.²⁸³

Yukarıda açıklamış olduğumuz üzere,²⁸⁴ fiili güçlükler ve kuruma karşı özellikle kadınlar nezdinde mevcut olan ilgisizlik ve antipati nedeniyle, uygulaması İlk İmparatorluk öncesindeki zamanlarda azalmaya başlayan *confarreatio*, bu dönemde bütünüyle ortadan kalkmıştır. Her ne kadar, hukuki sonuçları sona ermiş olmasına rağmen halen ve şeklen, dini bir tören olarak varlığını bir süre daha muhafaza etmiş olsa da, bu durum da, Hıristiyanlığın kabulü ile son bulmuş;

---

²⁸³ SMITH, s. 741.

²⁸⁴ Bkz. Yuk. § 3. A.

confarreatio, artık herhangi bir amaçla başvurulmayan, eski bir uygulama haline gelmiştir.²⁸⁵

İmparatorluk Dönemi'nde, *manus* bir kurum olarak varlığını devam ettirse de, sonuçları ortadan kalkmıştır.²⁸⁶ Zira, ruhban sınıfına dahil ailelerde dahi, kadınların artık üzerlerindeki hukuki zorlamaları kabul etmemeleri nedeniyle, *manus*'un zorunlu olması, evlilikleri güçleştirmeye başlamıştır.²⁸⁷

M.Ö. 2. yüzyılda, *manus*'suz evlilikler yaygınlaşmış, *manus*'lu evlilikler seyrek hale gelmiştir.²⁸⁸ Watson, *Plautulus*'ta yer alan evliliğe işaret eden metinlerin ancak *manus*'suz evliliklerin gözetilmesi halinde anlaşılabilir olmasının, bu yönde kanıt oluşturduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹ Ancak, yine Watson'ın açıkladığı üzere, diğer yandan, bazı oyunlarda yer alan ihtilaflar, yalnızca, bazı evliliklerin *manus*'lu olması ihtimali gözetilirse açıklanabilir niteliktedir.²⁹⁰

Yukarıda izah ettiğimiz üzere, *Ius Civile*'ce tanınan tek hısımlık, Roma ailesinin üzerine kurulduğu *agnatio* hısımlığıdır ve dolayısıyla, *manus*, öncelikle, kadının kendi kocası ve çocukları ile hısımlık ilişkileri kurabilmesi için gereklilik arz

---

²⁸⁵ GÖNENÇ, Kadın, s. 67.

²⁸⁶ GAUDEMET, s. 214.

²⁸⁷ GAUDEMET, s. 208.

²⁸⁸ WATSON, Persons, s. 25, 29.

²⁸⁹ WATSON, Persons, s. 29-30.

²⁹⁰ WATSON, Persons, s. 30.

etmektedir.²⁹¹ Ancak zamanla, *Ius Civile* tarafından tanınan ve yalnız kendisine hukuki sonuçlar bağlanan *agnatio* hısımlığı, yerine *cognatio* hısımlığı yerleşmiştir. *Iustinianus* zamanında ise, *agnatio* hısımlığı tamamen ortadan kalkmış, *cognatio* hısımlığı hukuken tanınan ve hukuki sonuçları olan tek hısımlık haline gelmiştir.²⁹² Bunun doğrudan bir sonucu olarak, kadının, kocası ve kendi çocukları ile arasında hukuki ilişkiler kurulabilmesi ve dolayısıyla herhangi bir hukuki sonuç doğurabilmesi açısından, *manus*'un hiçbir önemi kalmamıştır.²⁹³

---

²⁹¹ KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 159.

²⁹² KOSCHAKER/AYİTER, s. 88.

²⁹³ KARADENİZ ÇELEBİCAN, s. 160.

SONUÇ

Roma toplumunun üzerine kurulduğu ifade edilen aile, bu özelliği nedeniyle, son derece büyük önem arz etmektedir. Aile içindeki yapılanma, Roma Devleti örgütlenmesinin küçük bir örneğini teşkil etmekte olup, ilk zamanlarda, ailenin siyasi rolünün de büyük olduğu şüphesizdir.

Esas olarak *paterfamilias* ve *patria potestas* kavramları çerçevesinde şekillenmiş, *paterfamilias*'ın aile içerisindeki herkes ve her şey üzerinde mutlak egemenlik sahibi olduğu Roma ailesi, bu özelliği dolayısıyla, günümüz ailelerinden olduğu gibi, kendi döneminde var olan aile yapılanmalarından da oldukça farklı bir örgütlenme teşkil etmektedir.

Doğum, bu temel oluşuma aile evladı olarak dahil olmanın doğal yoludur. Bunun dışında *adoptio* ve *adrogatio* olmak üzere iki şekli olan evlat edinme ve *manus* ile, aileye, aile evladı sıfatıyla dahil olunması mümkündür. *Manus*, en eski dönemlerde, babanın aile içerisindeki tüm *potestas*'ını kapsayacak şekilde kullanılan bir terimken, zamanla, yalnızca *uxor*'un, kocasının ailesine dahil olabilmesi için üzerinde tesis edilen egemenliği karşılayan daha dar bir anlam kazanmıştır.

Evlilikten ayrı bir kurum olan *manus*'un tesisi için üç yöntem öngörülmüştür: *usus*, *confarreatio* ve *coemptio*. *Usus*, kadın üzerindeki *manus*'un, taşınırklar üzerindeki zaman aşımına benzer şekilde kurulması yoludur. Buna göre, evlenen kadının, bir yıl boyunca aralıksız olarak kocasının evinde kalması halinde, başka bir

işleme gerek kalmaksızın, kendiliğinden kocasının *manus*'u altına girdiği kabul edilmektedir. Bu şekilde *uxor* üzerinde *manus*'un tesis edilmesinin istenmemesi halinde, zamanaşımını kesmek için *trinoctium usurpandi* kuralı getirilmiştir. Bu kurala göre, kadının bir yıllık süre içerisinde evden üç gece üst üste ayrı kalması ile, zamanaşımı kesilerek, kadın üzerinde *manus* tesis edilmesi engellenir.

Manus'un tesisi yöntemlerinden ikincisi olan *confarreatio*, dini bir törenden ibarettir ve *Gaius* Dönemi'nde dahi, yalnızca belirli bazı görevlerde bulunan kişilerin evliliklerinin, *manus*'un bu yol ile tesis edilerek gerçekleştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Son olarak ele alınan *coemptio*, kadının farazi satışını teşkil etmektedir. Şekil şartları, bu işlemde son derece büyük önem arz etmektedir. Zira, *coemptio*'su yapılırken, belirli bazı sözlerin söylenmesi, kadının köle durumuna düşmesini engeller. *Coemptio*, *manus*'un tesisinin yanı sıra, kadının vasi değiştirebilmesi amacıyla da kullanılan bir işlem olmuştur.

Manus'un tesisinin doğurduğu en önemli sonuç, kadının kendi ailesi ile olan tüm bağlarının sona erip, kocasının ailesine bütünüyle dahil olması ve dolayısıyla yeni dahil olduğu aile ve kendi çocukları ile başta hukuki açıdan olmak üzere bağlantılı hale gelmesidir. Bunu takip eden sonuçlar olarak, kadın, kocasının kızı statüsünü kazanır, kendi ailesinden kaynaklanan mirasçılık haklarını kaybeder ve kocasının ailesine dahil olduğu sıfat kapsamında mirasçılık hakları kazanır. Kadının mülkiyete ehil, bir başka ifade ile, *sui iuris* olması halinde, üzerinde *manus* tesis

edilmesi halinde, tüm malvarlığı külli olarak kocasının ailesinin malvarlığına dahil olur.

Manus, nihayetinde, *Iustinianus* Dönemi'nde *cognatio* hısımlığının hukuken tanınan ve kendisine sonuç bağlanan tek hısımlık haline gelmesi ile, hukuk düzeni içerisindeki tüm önemini yitirmiş, dolayısıyla kendisine bağlanan hüküm ve sonuçların ortadan kalkması ile, hukuk tarihindeki yerini almıştır.

Manus, nedenleri, sonuçları, tesisi yöntemleri, ortadan kalkış süreci gibi tüm aşamaları ile; mirasçılık ilişkilerinin izlenmesi, gelişimi, intifa hakkının ortaya çıkışı gibi pek çok kavram ve kurum açısından büyük önem arz ediyor olmasının yanı sıra, kadının günümüzde hukuki ve toplumsal anlamda aile içinde ve karşısında ve dolayısıyla hukuk düzenleri ve toplum karşısındaki konumunun belirlenmesi sürecinde kaydedilen aşamanın izlenmesi açısından da dikkate değer bir önem taşımaktadır. Bu nedenle, işbu kurumun incelenmesi, hukuki kavram ve kurumların tanınması ve anlamlandırılmasında olduğu kadar, özellikle günümüzde kadınlara yönelik çalışmalarda meydana gelen gelişmeler ve böylesi çalışmaların ve daha önemlisi sonuçlarının hukuk düzenlerini fiili anlamda etkileyen sonuçlar doğurduğu da gözetildiğinde, kadının hukuk düzeni çerçevesinde konumlandırılması bakımından da oldukça önemlidir.

ÖZET

Roma ailesi, *paterfamilias* ve *patria potestas* kurumları üzerine şekillenmiş, Roma toplumunun temelini oluşturan en önemli birimdir. Bu topluluk içerisinde, *paterfamilias*, aileye dahil tüm şeyler ve kişiler üzerinde mutlak egemenlik sahibidir.

Manus, doğum ve evlat edinmeyle beraber, aileye dahil olmak için bir araç teşkil etmektedir. *Manus*'un tesis edilmesi için üç yöntem öngörülmüştür. Bunlardan ilki olan *usus*, kadın üzerinde *manus*'un zamanaşımı ile kurulmasını sağlayan yöntemdir. *Manus*'un tesisi için başvurulmuş diğer bir işlem olan *confarreatio*, dini bir törendir. Son olarak, yalnızca *manus*'un tesisi için değil, aynı zamanda kadının vasi değiştirebilmesi için de başvurulmuş bir işlem olan *coemptio*, kadının farazi satışından ibarettir.

Kadının *manus* altına girmesinde, bu kurumun kocası ve kendi çocukları ile arasında hukuki ilişkiler kurulabilmesi için zorunlu olmasının, çocuklar üzerinde egemenlik kurmanın anne üzerinde egemenlik kurmaktan geçtiği anlayışının, bazı önemli görevlerde bulunabilmenin şartının, bu kişilerin *confarreatio* ile gerçekleştirilen evliliklerden doğmuş olmaları ve kendilerinin de böyle bir evlilik gerçekleştirmiş olmaları şartı gibi nedenlerin yanı sıra, *manus*'un tesisinin kadına sağladığı birtakım avantajlar da etkili olmuştur.

Manus'un tesisi ile, kadının kendi ailesi ile olan tüm bağlarının sona erer, kadın kocasının ailesine bütünüyle dahil olur ve dolayısıyla yeni dahil olduğu aile ve

kendi çocukları ile başta hukuki açıdan olmak üzere bağlantılı hale gelir; kocasının ailesinin aile adını alır. Bunu takip eden sonuçlar olarak, kadın, kocasının kızı statüsüne gelir, kendi ailesinden kaynaklanan mirasçılık haklarını kaybeder ve kocasının ailesine dahil olduğu sıfat kapsamında mirasçılık hakları kazanır. Kadının mülkiyete ehil, bir başka ifade ile, *sui iuris* olması halinde, üzerinde *manus* tesis edilmesi halinde, tüm malvarlığı külli olarak kocasının ailesinin malvarlığına dahil olur.

Manus'un kadın üzerindeki varlığının sona erdirilebilmesi için, tesisi için başvurulmuş işleme göre değişiklik gösteren, başka işlemlerin yapılması gerekir. *Usus* veya *coemptio* ile *manus*'un tesisinin söz konusu olması halinde, kaldırılması için başvurulacak yöntem *emancipatio*'dur. *Manus*'un tesisinde başvurulmuş yöntemin *confarreatio* olması halinde ise, kaldırılması için, bu işlemin tam tersi olan ve gene bir dini törenden ibaret bulunan *diffareatio*'nun gerçekleştirilmesi gerekir.

Manus'suz evliliklerin ortaya çıktığı ve *manus* kurumunun tarihi bir uygulamadan ibaret hale geldiği tarihlere ilişkin kesin ve net bir bilgi olmamakla birlikte, doktrinde, uygulaması Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren azalmaya başlayan *manus*'un İmparatorluk Dönemi'nde fiilen uygulanmaz hale geldiği görüşü hakimdir. Nihayet, *Iustinianus* Dönemi'nde, *cognatio* hısımlığının, hukuken tanınan ve kendisine sonuç bağlanan tek hısımlık haline gelmesi ile, *manus*, tüm anlam ve önemini yitirmiştir.

SUMMARY

Roman family, based upon the *paterfamilias* and *patria potestas* institutions, is the most important unit that the Roman society is constructed on. In this community, *paterfamilias* has absolute power over any persons and property belonging to the family.

Manus, is an instrument to get included to a family, as well as birth and adoption. There are three procedures to establish *manus* on *uxor*. *Usus*, the former one, is the way to make *uxor* come under *manus* through a kind of *usucapio*. *Confarreatio*, the other procedure for the establishment of *manus* on *uxor*, is a religious ceremony. Finally, *coemptio*, is an imaginary sale of women, and it was used both for the establishment of *manus* and to make women enable to change their guardian.

Manus was obligatory for women to have legal connections with their husbands and their own children. Besides, to be able to take some important offices, it was obligatory to get married with the establishment of *manus* through *confarreatio* and to be born within this kind of marriages. In addition to these motives, some advantages that *manus* provides to the women were effective on the establishment of *manus* on women, too.

With the establishment of *manus*, all kinships of *uxor* with her own family expire, she gets entirely included to the family of her husband and thus, becomes

related to her own children and the family that she has entered into; and takes the family name of her husband. Subsequently, woman gains the position of her husband's daughter, loses her rights of succession arising from her own family and obtains the rights of succession from her husband's family, within the context of the position that she gains in her new family. In case that the woman is capable of owning property, in other words, *sui iuris*, when she is subjected to *manus*, her entire property becomes included to the property of her husband's family, universally.

To give an end to the *manus* over *uxor*, some transactions, depending on the way that was chosen to establish *manus*, must be carried out. In case that *usus* or *coemptio* is preferred, the transaction required to remove *manus* is *emancipatio*. If *confarreatio* is preferred, to remove *manus*, *diffarreatio*, another religious ceremony which is the exact opposite transaction of *confarreatio*, must be executed.

Although there is not any certain and clear information about when that *sine manu* marriages appeared and *manus* became an ancient institution, according to the dominant view of doctrine, *manus* was less and less used in the Republic, and it was actually not used by the time of Empire. Finally, by the time of *Iustinianus*, when *cognatio* became the only kinship accepted by law with legal results, *manus*, lost all its meaning and importance.